БАЙЫРЛАЛ-БИЛЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 259 (13259) | 1986 чылдың ноябрь 7 пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек

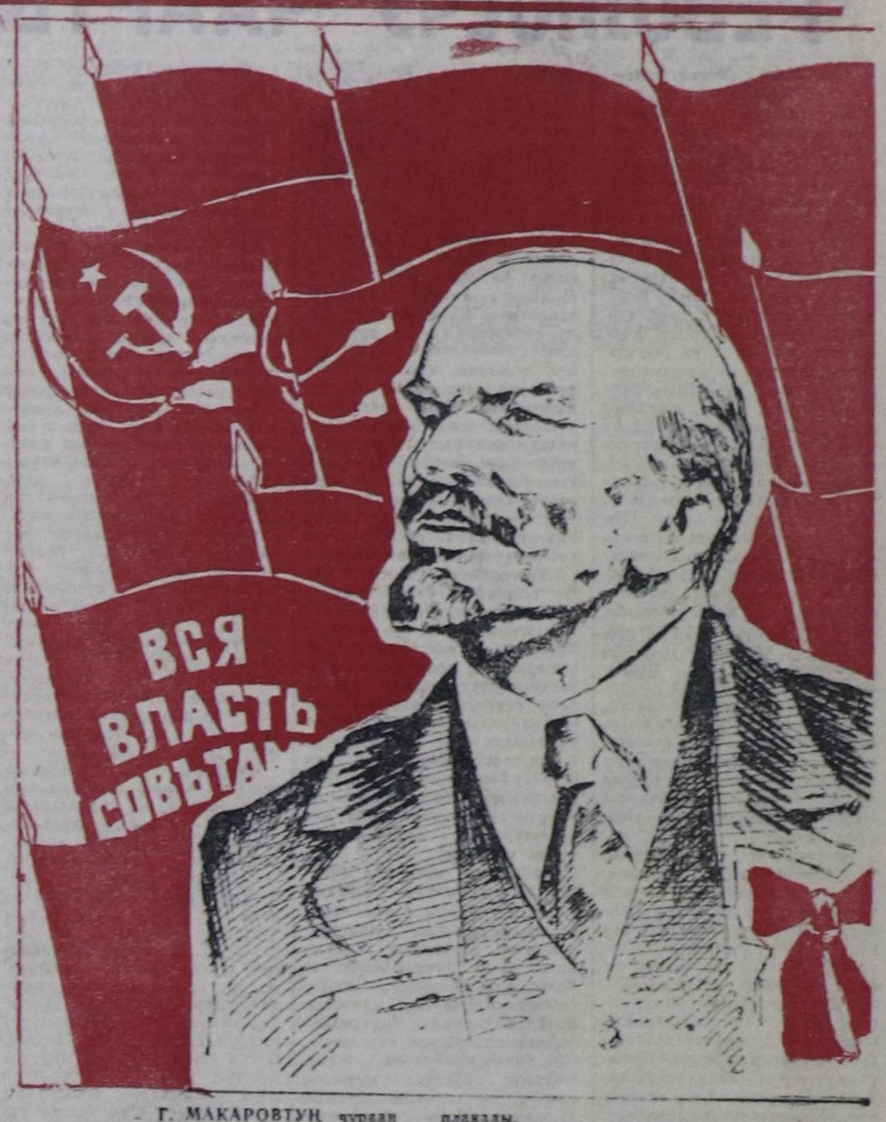

Г. МАКАРОВТУҢ чураан плакады.

КРЕМЛЬГЕ БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Партия совет улусту коммунистиг тургузуушкуунуң болгаш тайбынның оруунче СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ленинчи угланыышкыны-биле аппар чоруур. Бистиң чедиишкиниривистиң үндезини — марксизм-ленинизмге шын-ны чоруувус, бүгүнгү болгаш даартагы хүнерниң чугула айтырыгларын эртемге үндезилел шинтпирлеп турарывыс болур.

Улуг Октябрьниң идеялары болгаш херектери эпоханың тугу аварган. 1917 чылда Россияга боттандырып эгелээн хосталганың болгаш чептүг чоруктуң херели делегей кырында улам улуу-биле кептереп турар. Октябрьниң социалистиг Улуг революциязы кижи төрелгеттениң төөгүзүнде чаа үе чаданы — империализмден улустарны хостаары дээш, улустар аразында дайыннарны соксадыры дээш, капиталдың дарлаашкынын дүжүрери дээш, социализм дээш демиселдиң үе-чадаын ажыктан. Социалистиг чурттарның улустары, делегелиг бүгү кижи төрелгеттеи делегейде баштайгы социалистиг күрүнениң төрүттүнген хүүнүн совет улус-биле кады демдеглеп турар.

Совет улус келир үеже бүзүрелдин-биле көрүп турар. Тургузукчу улус социализмниң болгаш тайбының херээн шалыпчы күш-ажыл-биле быжыглап турар. Экономикада, инитилел амыдыралының бүгү талаларында революстуг чаартылгаларны идепкейлиг бадыткаар дугайында партияның кыйтырыгларын бистиң калбак делгем Төрээн чуртувустуң доорайларында болгаш суурларында угаан-сарылдың болгаш чүректиң ханызыдан уткаан. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазы долу чүүлдүгзүүүшкүүнү болгаш деткиишкинни алган. Рейкьявикке совет-америк ужуражыышкынга идип үндүрген бистиң тайбың саналдарывыс, ядролуг шекээшкиннерге ССРЭ-ниң чарлаан моратогийи ядролуг чевскетизуутаарының, космосту милитаризастаарын болдурбазының бөттүг оруун ажыдып турар.

Совет улус Улуг Октябрьның 69 чыл оюн чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедири дээш демиселди калбарткан уткуп турар. Наймыылалдың бүдүрүлгелериниң мурнакчылары, партияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчылары ноябрь 6-да Кремльдиң Съездилер орлуузунга белек көдүрүүшкүүнүг, байырлал шинчи кирген чедип келгеннер. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга тураскааган, Москва хоорайның ажылчы чоннар төлөөлекчилериниң болгаш иаысылал гарнизонунуң дайынчыларының байырлыг хуралы анаа болган.

Хуралдың киржикчилери эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, М. В. Зимянин, В. А. Медведев, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, И. В. Капитонов оларны үргүлүүлелдиг алыш часкаашкыны-биле уткаан.

Ол ышкаш президиумга — Грециянын Компартиязының ТК-ның Чингизе секретары Х. Флоракис, Мурнуу Африканың Африка Национал конгрезинин (АНК) Президентизи О. Тамбо, Люксенбургтың Компартиязының Даргазы Р. Урбани, Санмариноның Компартиязының Чингизе секретары Д. Гьотти, Мадагаскарның хамаарышкас чорук конгресс партиязының Национал Даргазы Р. Андрибаандзату, Мурнуу Африканың Компартиязының Национал Даргазы Д. Слово бар болган.

Залга хей санныг даштыкы аалчылар, даштыкы дипломаттар база турган.

Байырлыг хуралды Моссовет күүскомунуң даргазы В. Т. Сайкин ажыткан.

Хуралдың киржикчилери «Октябрьның угланыышкыны-биле, революсчу чаартылганың ёзузу-биле» деп илеткелди кылган СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачевту чылыы-биле уткаан.

Илеткелди улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлүүлелдиг алыш часкаашкыны-биле хей удаа үзе кирип турган.

Байырлыг хурал доозулган. Совет Эвилелиниң Гимнизин күүсеткен.

Оон соонда байырлалдың концерти улуг чедиишкиниг эрткен. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары концертти көрген.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга тураскааган байырлыг хуралдар эвилелдешкен республикаларның, чурттун өске-даа хоорайларына база болган.

(СЭТА).

ОКТЯБРЬНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ, РЕВОЛЮСЧУ ЧААРТЫЛГАНЫҢ ЁЗУЗУ-БИЛЕ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга тураскаадып, 1986 чылдың ноябрь 6-да Кремльдиң Съездилер ордузунга болган байырлыг хуралга

Е. К. ЛИГАЧЕВТУҢ илеткели

Хүндүлүг эштер!

Бистер кыда. Кремльде, чурттун кол залында. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюн дем[illegible] дээш чыглып келген бис. Совет [illegible] хөгжүлезинде улуг эргилдиин — ТК-ның апрель Пленумунуң шинтпирлеп үндезилеп. СЭКП-ниң XXVII съездизинин программалыг айтыышкынарынга үндезилеп партияның эгелээни болган улам башкарып турары эргилдениң чешиде бо байырлалды чурт үткүп турар.

Бис ол дугайын үргүлүү чугаалап келген бис, бүгүн оны оңзагай күш-биле ышкаар демдеглээр эргелиг бис: бистиң чуртувустун салымчолун болгаш делегей төөгүзүнүн чоорудулгазын ханызыбиле өскерткен революциялың херээ, социал эрге-шелээже база национал хосталаже улустарга орукту ажыткан революциялың херээ. Ооң-ниин болгаш делегей кады дажыллажылгазының түгүн Чер кымына кинскиткен революциялың херээ — ол кайгамчык улуг болгаш нарын, буянныг болгаш берге херек [illegible]!

Чуртта болуп турар өскерилелер, оларны [illegible] киирип турар идеялар Октябрь соонда эткен ылларда, коммунизмче өндүр улуг орукчуп баштайгы ажыдыкчылары болуп турар ролювусту чидирбээнивисти долузу-биле хөчирилел турар. Бистиң революсчу бодалывыс дегелеңнээн, бистиң тургузукчу энергиявис кошкай бербээн, а бистиң политиктиг тура-copvvave пролетаржы, күш-ажылчы Россияны эрге-чагырганы эелеп алырыче, чаа инитилелди тургузарыче көдүрүп үндүрген большевиктерниң мышкаш базала мидыг бижиг хевээр. Ленинниң чешиде революсчулар мышкаш, бистер база, инитилел хөгжүлүүнүн доо белгилерин аная хөлүнде чедип алыры болдунмас деп билип турар бис. Ынчангаш бистиң апрель Пленумувустун, бистиң XXVII съездивистиң шинтпирлерин, улустарның эрге-ажылынга дууштур социализмниң арганларын болгаш артык шынарларын эң-не долу ажыглаар сорулга-биле эң шимченгир хөделир дээн негелде-дир.

Хүлээп алган шинтпирлериң күүседир дээш ленинчи ёзуби-биле бодаары болгаш ажылдаары, большевикчи ёзу-биле дилим болгаш кызымак чүткүлүг болуру — СЭКП-ниң бегүнгү ажылын 1917 чылда революсчуларның стратегиязы болгаш тактиказы-биле холбаштырып турар үелериниң боттуг харылзаазы-дыр.

Ооң-биле кады партияның харысалгазының база угладып турарын ол көргүзүп турар. СЭКП-ниң угланыышкынын чон чүүлдүгзүнүп болгаш деткээн, оны боттарының күзел-сорулуунуң илерели кылдыр, оон өскээр шилиле чон угланыышкын кылдыр хүлээп алган. Ынчангаш [illegible] эгис сорулгаларны кыымакайы-биле чедип алыр чорук-ам чүгле күзел-чүткүлүүн айтырыы эвес боор турар. Ол дээрге хажыын болбас база хүлээлге боор турар. Шилип алган оруктан шимчеңгиже сокеашкын дээш, делир азы кызыыче-даа болза таймышкын дээш бистер политиктиг аар өртек-үне-биле, социализмге илеткелдиг оксунтурарыбиле төлээр апаар ийик бис. Ынчангаш бистиң дугайывысты чүгле күзел-боданнарын талазы-биле эвес, а хамыктын мурнунда инитилелле херек кырында өскерлиишкиннерни практиктиг түшеллерин барымдаалап үнелеп көөр апаар.

Амгы үеде бистиң тыныш турар арганывыс арыг апарган деп чугаалажып турарыдаа таварылга эвес. Ынчалдаа чамдык кижилериң оны херек доллур тынарыга өөренмээнин мивиир херек. Боор турар чүүлдериң ужур-утказын чамдык кижилер билбейн турар. Чамдык кижилер эле тургузуушкун дээрге бистиң социалистиг бажыыныстыг даштыдан септээриден өске чүү-даа эвес-тиг деп көөр аныыг боор турарлар. Олар чазын турарлар-дыр. Эде тургузуушкун дээрге — экономикада эң-не ханы, үндезин структураларга, политиктиг социал адырларга чаартылгадыр. Ол ногум-на мнаар угланган, оон кол утказы мнаг оны дедир эгиттинмес характорлуг болдурар болгаш бодурум-даа турар чүүлдер олтан.

(Төнчүзү 2-ги арыда).

1. Шиитпирлиг эде тургустунар, социализмниң тургузукчу күштеринге делгем орукту ажыдар

Эштер!

Октябрь революциязының тиилээни-биле чаа, социалистиг инитилел тывылган, оон соонда ол бижыгын, бышкан чоруктун бедик деңнелинге четкен.

Социал-политиктиг, угаан-болал талазы-биле совет инитилел капиталистиг делегейни бүдүн эпоха мурнан чоруп турар. Мында эрге-чагырга болгаш бүдүрүлгенин чепсек-херекселлери чоннуң холунда. Мында дарлал, социал молчүгделдиң кандыг-даа хевирлери, национал чиик чорудээлер чок. Совет кижиниң делегейи — коллективисти чоруктун болгаш эң хуу дузалажылганың делегейи, ында кижи бүрүзү даартагы хүнге бүүрелдиг, идеелдиг социал камгалалга бүргеткен. Чөптүг чорук дугайында, инитилел дешилгенинин өскертиктиг күүү кижиниң бүгү талалыг сайыралы дүүш сагыш човаашкын болган гуманизм деп улустарының чүс-чүс чылдарда күзелдери херек кырында бөттүг чүүл апарган.

Социалистиг тургузуунуң артык күштүү өгүм-на харын кижи амыдыралының үнезин айтырыларын инитилел шыдаарынан костун база оон-биле батыткаан турар.

Октябрь революциязы, бистиң чуртувустун бүдүрүүү күштериниң олан ёзугаар баа-шанын көжүлдезиниң эгезин салган. Узавас статистика мынчыг бир аныы оңзагай чаланы демдеглээр: ССРЭ-ниң национал байлаа революция мурнунгаары деңнелди 50 катап ажар. Ол дээрге Каттыжкан Штаттарда ол көргүзүүнүн өзүлдезин оң катап ашканы-дыр. Бир эвес иштики болгаш даштыкы контрреволюциялың үптээшкини, оон соонда гитлержи агрессиякке кайы хире хей чидириглерни, когаралды база үрегдээшкиннерни чедиргенин барымдаалап алыр болза, ол чурагайларны социализмниң камгалалаа-даа аажок кайгамчык улуг күүү-хүүнүн херечиндир деп чүгле ынчаар билип апаар.

Совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң улузувустун амыдыралының деңнели-даа, шынары-даа ханызы-биле өскерилген. Чоннуң боттуг орулгазы хоорайга 12 катап, солээге 19 катап ковүдээн. Магадыраан ажыл-даа, халас медицина дузазы-даа, кырын азыраанда, материалдыг ханызыла эргези-даа, күрүне болгаш инитилел херектерин эгелеп башкарарына кижи бүрүзүнүн киржилгеи-даа совет кижилерге амыдыралын аная-ла нормазы апарган. Социал-культура талазы-биле, ылаңгыя чурттага тузуунун талазы-биле хейну кылган. Чүгле соолгу 30 чылларда түткан бажыңнарже 240 миллион кижи көжүл кирген.

Социал революция соонда биске культура революциязы өскээн. Ол улуска бүгү-ниити бижик-биличиг чорукту берген, оон-оң миллион техниканы эң билир кижилерни болгаш бүдүрүлге мастерлерни, специалистерни болгаш эртемденнерни берген. Совет эртем болгаш инженержи болал космосче орукту кижи төрелгеткенче ажыткан. Оны тайбың ёзу-биле шиитпирлеп, адыр талазыбиле, делегейге эртем-техниктиг дешилгенин дыка хей адырларының талазы-биле ССРЭ мурнакчы турушларны быжыы-биле эелеп турар. Бо бүгү дээрге билиглериниң болгаш дуржулганың байлак үүжези, кайгамчык улуг күүү-дур, оларны бис бүдүрүүү күштерини чаа революстуг чаартылгазынче шилип тура ажыглалче киирип турар бис.

Делегей ареназына бистиң Төрээн чуртувустун байдалын болгаш ролюн социализм үнезинин-биле өскерткен. Ол биске делегей болуушкунарынга дээштиг салдар чедирер, бистиң болгаш бүгү делегейниң улустарының тайбың амыдыралы дээш демиселди шаап халдакчы ёзу-биле чорудар арганы берип турар материалдыг, идеелдиг болгаш моозу-шынар курлаавырларын берген. Империализмниң күштери-биле шерег-стратегиг деп чорукту чедип алгаш, ССРЭ болгаш оон эвилелчилери агрессия үндүрүп болгу-дегленнин ядролуг дайынны кыпсыр хире арганларын көскүү-биле кызыгаарлаан.

Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, 17 чылдың октябрь соонда совет кижилериниң салгалдарының бүгү-ле кылган чүүлдери СЭКП-ниң XXVII съездизинин айытканы планнарны боттандырарының, партийжи Программада салдынган төөгүлүг сорулгаларны күүседиринин идеелдиг үнезинин болдуп турар.

Дүргедээшкинни, Төрээн чуруттун социал-экономиктиг хөгжүлдезинин болгаш инитилел амыдыралын чаартырының идеелдары, бистиң чогаалыкчы шиитпирлеривис база иштики болгаш даштыкы политикага хөделишкиннеривис чогум-на ол үндезинге, кызыгаар чок арганларынга даянып турар.

Ынчы үеде калбарып турар эде тургустунуушкунуң чорудулгазы революстуг характерлиг боор турар. Ол болгунуң хемчээлиниң-даа база утка-шынарының-даа талазыбиле революстуг характерлиг. Чугаа болза, бистиң инитилел тургузуувустуң алыс утказын өскертириниң дугайында эвес дээрги билдингир. Оон-биле кады ол чорудулга социалистиг үнезинин принциптерни быжыглаарыче болгаш улам хөгжүдүрүче, аная таарышпас бүгү чүүлдерни узуткаарыче, социализмниң камгаардаа аажок улуг күүү-шыдалын үре-түүнелдиг ажыглаарынга таарымчалыг байдалларны тургузарыче угланган. Партия эде тургузуушкунуң ханы утказын социализмни улам-на калбартыр дээн ханы тодарадыг-биле илередип турар.

Бистер социалистиг бүдүрүлге харылзааларын чаартыр, оон өзүп турар [illegible] чүү күштер-биле улам таарышкан турарын хандыра, дээш шиитпирлеп-биле ажылдан эгелээн бис. Бистиң тургузуувустуң оңзагай чүүлү болур социал чептүг чорукту хөгжүдери болгаш, ону эң шыгыыы-биле сагыры [illegible] хей чүүлдер кылды[illegible] турар. Совет улус-чу эрге-чагырганы, социалистиг бот-башкарылганың хевирлери калбарып [illegible] ажыктын турар. Социалистиг инитилелде[illegible] аңгыда, чаңгыс-даа инити[illegible]

(Төнчүзү 2-ги арыда).

КӨДЭЭГЕ УЛУГ АЖЫКТЫГ ТЕХНИКАНЫ ДҮРГЕН БЭЭР

СЭКП ТК-ның Чингизе секретары М. С. Горбачев Көдээ ажыл-агый машина тудуунун бүгү-эвилел эртемшинчилел институдунда көдээ ажыл-агыйның чаа техниказының делгелезинге чораан.

Делгеленин стендилериниң болгаш техниканың чаа хевирлериниң чанынга ажыктыг машиналарга болгаш механизмнерге көдээниң соңгаарладып болбас хереклелериниң дугайында, аңы-чем программаның күүседириниң албан негелдези болур көдээ ажылагыйны комплекстиг механизастаарын дүрген боттандырып чорударының дугайында ажык болгаш негелдериг чугаа машиналарның конструкторлары, эртемденнер, бүдүрүлгелериниң, министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары-биле болган.

Ужуражыышкыннарга болган беседаларга эштер В. И. Воротников, Е. К. Лигачев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, В. П. Никонов, СССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы В. С. Мураховский олар киришкен.

Чурттун агроүлетпүр комплекизинин техника талазыбыг дериишкинни күштелдирер талазы-биле СЭКП-ниң XXVII съездизинин, ТК-ның апрель (1985 ч.), июнь (1986 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге [illegible] тур сорулгаларының канчаар боттаныр турарын чугаалажып көрген чөвүлел хурал аңаа болган.

Чөвүлел хуралды М. С. Горбачев кыска сес-биле ажыткан. Үнүш болгаш мал ажылагыйында интенсивтиг технологиялың ажыктын болгаш соңгаарладып болбазын көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери медерел биле бергеш, интенсивтиг технологиларны иеп-тередиириг идип үндүрүп турар айтырыгларга олар оңза негелдериг апарганнар. Ол айтырылар проблемаларын бүдүн комплекизин, чүүүн-даа мурнунда техниканы даара тудуп турар. Ынчангаш он ийиги беш чылда бистиң төлевилеп тургусканывыс көдээ ажыл-агый машина тудуун төөгүдевиниг программазын долузу-биле боттандырыр чорудары оңза чугула деп, ол чугаалаан.

— Көдээ ажыл-агый культураларын ажыктыы-биле болбаазырадып кылырына машиналар системазын бээринге, техниктиг бедик деңнелдиг, оларның бедик бүдүрүкчүлүүн, камналгалының, ыпаныштың кирииштиг-бишаан, ыңдыг машиналар системазын бээринге көдээ ажыл-агый машина тудуунун хөгжүлдезиниң деңнели бүгүн улус ажыл-агыйының эң чидиг экономиктиг сорулгаларының биреэзи болур деп дорту-биле чугаалаар ужурлуг мен. Хей машиналарны, чамдыктарын бүгү делегейниңден безин хейну бүдүрүп турар бис деп сеткил чаламыктаанының херээ чок. Оларның багай чүвезин оон дүргеп эгээн, саңдан үнүп турары. Чөвүлел хуралда металлургтар, химиктер, электротехниктер, тракторжулар олуржуп турар. Олар машина тудукчулары-биле дем каттыжып ажылдап турар болганда, олардан хей чүүл хамаарыр. Оны бүгү кижилер барымдаалап көөр ужурлуг—деп, М. С. Горбачев чугаалаан.

Чөвүлел хуралга ССРЭ-ниң трактор болгаш көдээ ажыл-агый машина тудуунун министри А. А. Ежевскийниң, мал ажылынга болгаш мал чеми бүдүрериниң машина тудуунун министри Л. И. Хитрунуң илеткелдери, а ол ышкаш ССРЭ-ниң кара металлургия министри С. В. Колпаковтуң, станок болгаш инструмент тудуг министри Н. А. Паничевтиң, химия үлетпүр министри Ю. А. Беспаловтуң, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының орлакчы президентизи К. В. Фроловтуң, СССР-ниң Курстандарт даргазы Г. Д. Колмогоровтуң, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазының бирги орлакчызы А. А. Реуттуң дыңналыгларын чугаалажып көрген.

Көдээ ажыл-агыйның машина тудуушкунун хөгжүдер талазы-биле доктаалларны күүседир турарының байдалын чүве чугаалаанар анализтээн, чамдык угланыышкыннар талазы-биле толдарай чедиишкиннерни чедип алганы, бедик бүдүрүкчүлүг болгаш ажыктыг ажылдаар чаа тракторларны болгаш машиналарны тургусканы, чамдык оңзагай конструкциларны ажылдап кылганы, техниканың шынарының болгаш идегелдиниң белдээнин демдеглээнер. Ооң-биле кады бо доктаалларны ам-даа чедир боттандырбайн турарынче, чамдык программаларын, ылаңгыя кожуг машиналарын тургузар программаларын кошкак боттанып турарынче шыңгыы кичээнгейин угландырган.

Доктаалларны күүседиривге харылзашкан бүдүрүлгелериниң хожудан турарынче кичээнгейин угландырган. Металлургия үлетпүрүнүң, химиянын болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелериниң коллективтери бо ажылды четпес чорудуп турар.

Техниканың шынарының болгаш идегелдиг болуруның дугайында айтырыгны база чидин-биле тургускан. Илеткелчилер А. А. Ежевский болгаш Л. И. Хитрун олар бо чугула сорулгаларны шиитпирлээр талазы-биле адырларда ап чорудуп турар хемчеглерниң дугайын илеткээннер.

Чугаалажып көрүүшкүнүн түүнелдерин үндүрүп тура, М. С. Горбачевтуң чугаалаары болза: национал орулганың өзүлдезинин чаа темпиринче үнер төлээде, экономиканы хөгжүдериниң чаа арганларын дилеп тывар херек, аная үндезилээн, экономика, социал болгаш камгалал сорулгаларының бүгү комплекизин чедиишкиниг боттандырары чугула деп чүвеге амыдырал боду, бистиң чуртувуста экономиктиг болгаш социал байдал партия Төп Комитедин чедирип келген. Чогум-на харын бо анализтиг бааазынга үндезилээн дүргедедиишкинни, эртем-техниктиг дешилгени болгаш кижи факторун идепкейжилери дамчыштыр дүргедедиишкинни чорударының эргежок чугулазының дугайында түүнелге келген бис.

Апрель Пленумунга, СЭКП-ниң XXVII съездизинге чугаалашкан чүүлдерни катаптаарны болдавайн тур мен. Бистер ам шын орукту шилип алганывыска, шын орукта турушканывыска улам улуу-биле бүзүрен турарывысты демдеглеп казайн. Ол оруктан чайлаар болбас бис. Оон чайлаар бол-

(Төнчүзү 2-ги арыда).

ТЫВАНЫҢ БАЙЫР АЖЫЛЧЫ ЧОНУНГА ЧЕДИРИИШКИНИ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнуң байырлалы-биле холбаштыр СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң алдында СЭКП Бурят обкомунан, Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунан болгаш Министрлер Чөвүлелиниңден, СЭКП Кузнецк обкомунан, Калмык АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунан болгаш Министрлер Чөвүлелиниңден, СЭКП Якут обкомунан, Якут АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуңдан болгаш Министрлер Чөвүлелиниңден, СЭКП Алтай, Красноярск крайкомларындан болгаш крайкүүскомнарындан, СЭКП Иркутск, Новосибирск, Читта, Даг-Алтай болгаш Хакас обкомнарындан болгаш облкүүскомнарындан, Сибирьниң Кызыл Туктус, шериг округунуң Шериг чөвүлелиниңден, [illegible] Политиктиг эргелериниңден, Забайкальениң Кызыл Туктуг кызыгаар округунуң Шериг хөвүлелиниңден болгаш Политиктиг эргелериниңден, МАРН-ниң [illegible] Баян-Өлгий, Убса-Нур, Завхан аймак комитеттериниңден байырлыг телеграммалар келгилээн.

Тываның ажылчы чонунга Октябрь революциязының 69 чыл оюнуң байырлалы-биле холбаштыр байыр, өөрүшкүлээн, СЭКП-ниң XXVII съездизинин шиитпирлерин күүседиривге, республиканың социал-экономиктиг хөгжүдезин дүргедедиривге эң ийги бер ылыг баштайгы чылында чаа-чаа дешилгеннерни, быжыг ыңгыылыг, эрес-кежиктиг күүзүнүг ыны илередиксээн.

ОКТЯБРЬНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ, РЕВОЛЮСЧУ ЧААРТЫЛГАНЫҢ ЁЗУЗУ-БИЛЕ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Экономикада чаартылгаларның үндезин үжүр-дузалыг бооп турары билдингир болгай, эштер. Ындыг чаартылгалар илдең, көстүп-даа турар. Улус ажыл-агыйының улуг хемчээлдиг техниктиг чаартылгазы эгелээн. Машина тудуушкунун мурнады хөгжүдерин хандырар, оон продукциизының шынарын боттуг-биле, дүрген көдүрер дээш хөй үүлдерни кылып турар. Улус ажыл-агыйының эң үүгүла комплекстерин — машина тудуушкунун, агроүлетпүр, одалга-энергетика, тудуг, даштыкы экономика адырларын эргелеп башкарылганың организастыг стрүктү-азының үндезин эде тургузуушкун хаара туткан. Чаа ажыл-агый механизмин хевирлеп тургузуп турар. Ийи айдан эвээш төнин иштинде бүгү үлетпүр тудуг, демиорүк транспорту улуг экономиктиг шенелеенің төнинде хынаттынган, ажылдаарының чаа байдалларынче шилчиир. Оон-биле кады беш үлетпүр министерстволарының каттыжышкыннары болгаш бүдүүлгелери — долу бот-оруларчарылганың болгаш бот-акшаландырышкынның чүрүмүнче шилчиир үжүрлүг. Ынчан арыг овуага коллективтиринің социал болгаш бүдүүлүг хөгжүлезинің шинтпирлиг үнер дөзү болу бээр.

Экономиктиг амыдыралды организастаарынга демократтыг централизмиң, ол ийи үндезинин улам быжыгын база хөгжүп турар. План ёзугаар удуртулганың ажының күштелири болгаш төнчүттүнген башкарылганы сайыраңгайжыдар-биле кады бүдүүлгелерни болгаш каттыжышкынарының тускайлаг болгаш харыысалгалыг чорукту хөгжүдүп турары, ол чорук ажыл-агый керээлери бүдүүлгелериниң планнарын тургузарының базазы болган турар үжүрлүг. Хөрек кырында алыога, ол керээлер дээрге дужаакчыларның бүдүүлгелерниң планнарына баш бүүрүнгаа эйткан үүлдер анаа-ла чара бижээн үүл бооп артык кап турар.

Өскээр чүгаалаарга, биеэкизи ышкан терге аттың мурнунда чорун турар, биеэкизи ышкан хереглекиниң эргеажыктары, а ол дээрге, интилелдің боттуг хереглелдерида хөлегеде артышаан турарында. Азы эде дериишкинин ап көрээл. Чамдык бүдүүлгелерде ону чорудуп-даа турар, харын-даа кыска хуусаада доозулган-даа болгулаар, ынчалза-даа бүдүүкчүлүү биче дериг-херекселдериниң базазынга ону чорудуп турар, ынчангаш күүлерни боттуу-биле улаттырары, техника-экономиктиг көргүзүглерни экижидери чедип алтынмайн турар.

Бөгүн оваа сагылга-чүрүм— эде тургустуунуушкунуң сагылга-чүрүму херек деп чүвениң дугайында айтырыгны бо бүгү чидни-биле тургузуп турар. Чүгле корум-чүрүмну эвес, харын хүн бүрүлеги ажылга толаргай чорукту эргелеп башкарылганың орган бүрүзүнден, алыр бүрүзүнден база коллектив бүрүзүнден, ажыл-ишчи бүрүзүнден ол негеп турар. Ол болза сөстүң алыс үткаы-биле алырга, ажыл-агыйжы амыдыралды чаартыының стратегтиг сорулгаларын шинтпирлээринге эргежок чүгүла бот-идепкей болгаш харын-даа кызымаккай төделиги негеттинип келген. Чүгле мынаыг байдалда ажок улуг ниити чаартылгалар боттанып дээрини Октябрьның дуржулгазы, социалистиг тургузуушкунуң эргилделиг бүгү үе-чадаларының дуржулгазы бадыткан, чигзиниишкинни болдурбайн турар.

Чамдык экижишкиннерден болгаш чаартылгалардан эргелеп башкарылганың база ажыл-агыйны чорударының будун-бүрүн боттуг реформазынче шилчиир чорук практиктиг ажыл-чорудулга бооп кел чыдар. Ол болза планнаашкынны, ажыалаңдырышкынны, өртек-үнеин доктаалын тургузары, хандырылганы хаара туткан турар үжүрлүг. Ниитилел бүдүүлгезин эргелеп башкарарының бүгү курлавырларын — улус ажыл-агыйынын, адырның, деңнеткээр аайының болгаш программаның курлавырларын хаара тудар. Дагынаар бүдүүлгенин чорудулгаларының бүгү үе-чадаларын болгаш экономиктиг өзүлденің бүгү факторларын хаара тудар. Партия бо чаа, ажыглаттынгыр системаны чогаалып турузарын дүргеделири эң чугула херек деп саналып турар.

Бот-оруларга-чарылгалыг харылзаалар «калбаа-биле база хаңызы-биле нептеретти-нген турзун дээш бүдүүлгелер, каттыжышкыннар чарыдалдарын болтары дугдаар болгаш боттарын акшаландырар чүрүмче шилчиир кылдыр кызымак бурунгаарлазары эргежок чүгүлү. Ынчангаш моон ийи чөптүг негелде үүүн кээр. Бирээде, ажыл-агый структуразының үстүү чадаларын, министерстволарны болгаш ведомстволарны эргелеп башкарылганың экономиктиг аргаларынче дүрген кирери. Ынчанмас болза, улус ажыл-агыйының кол звенозу —бүдүүлгелерни болгаш каттыжышкыннарны бот-оруларчарылгаже шилчиткеш, улуг ажыкты-даа маңнап шыдавас бис.

Ийиде, бот-оруларга-чарылганы «кудулады» тыртканш, цехтерге, бригадаларга шинтпирлиг нептереткеш, ажылчын, боттуг немелде өзүлдези чедип алдынган бооп турар.

Оон-биле чергелештир чамдык адырларда, хөй-хөй күш ажылчы коллективтерде эде тургузуушкун оожум чорун турар, эштер. Шынар талазы-биле чаартылга оларда амдыызында эгелевейн турар. Эртем-техниктиг ажылдарының хемчээли улгаткан-даа болза, ол амды үениң сорулгаларынга ам-даа дүүшпейн турар-дыр. Күш-ажылдың бүдүүкчүлүүнүң өзүлдези ажыл төлевириниң өзүлдезинден хожудан, курлавырларны тетчеглеп ажылган турар бүдүүлгелер эвээш эвес. Чоннуң хереглел бараанларын шынар чок кылдыр бүдүүрери үргүлчүлеп турар. Технологтуг нормаларны болгаш, регламентилерни үрээр чорукту болдуруп турар, ол чорук аар, чамдыкта айыылдыг-даа үржүктарга чедирип турар.

Дүргедээшкин дээрге —бодуу чайгаар-ла болур өзүлде эвес, а өзүлдениң чайлаш чок чаа шынары-дыр. Бо талазы-биле чогумчалыг үүлдер бар, ынчала-даа олар ам-даа деңдески чорукту чедип албаан бооп турар. Оларда быжыг болуруун эргежок чүгүла күрлавыры чок деп чугаалап болур-дур. Ынчангаш ам СЭКП Төп Комитединиң негеп турарын ёзугаар алырга, бүгү-ле күженнишкиннер ону тургузарынче мөөцеттиннген турар үжүрлүг.

Хамыктын мурнуунда бүгү-ле айтышкыннар амыдыралга ёзу барымаалап эвес, а керек кырынга шинтпирлин-биле боттанган турарын чедип алыр керек. Ынчаннас болза, чүү болурул? Чижээ, хереглекчилер-биле ажылагый керээлери бүдүүлгелериниң планнарын тургузарының базазы болган турар үжүрлүг. Хөрек кырында алыога, ол керээлер дээрге дужаакчыларның бүдүүлгелерниң планнарына баш бүүрүнгаа эйткан үүлдер анаа-ла чара бижээн үүл бооп артык кап турар.

Өскээр чүгаалаарга, биеэкизи ышкан терге аттың мурнунда чорун турар, биеэкизи ышкан хереглекиниң эргеажыктары, а ол дээрге, интилелдің боттуг хереглелдерида хөлегеде артышаан турарында. Азы эде дериишкинин ап көрээл. Чамдык бүдүүлгелерде ону чорудуп-даа турар, харын-даа кыска хуусаада доозулган-даа болгулаар, ынчалза-даа бүдүүкчүлүү биче дериг-херекселдериниң базазынга ону чорудуп турар, ынчангаш күүлерни боттуу-биле улаттырары, техника-экономиктиг көргүзүглерни экижидери чедип алтынмайн турар.

Бөгүн оваа сагылга-чүрүм— эде тургустуунуушкунуң сагылга-чүрүму херек деп чүвениң дугайында айтырыгны бо бүгү чидни-биле тургузуп турар. Чүгле корум-чүрүмну эвес, харын хүн бүрүлеги ажылга толаргай чорукту эргелеп башкарылганың орган бүрүзүнден, алыр бүрүзүнден база коллектив бүрүзүнден, ажыл-ишчи бүрүзүнден ол негеп турар. Ол болза сөстүң алыс үткаы-биле алырга, ажыл-агыйжы амыдыралды чаартыының стратегтиг сорулгаларын шинтпирлээринге эргежок чүгүла бот-идепкей болгаш харын-даа кызымаккай төделиги негеттинип келген. Чүгле мынаыг байдалда ажок улуг ниити чаартылгалар боттанып дээрини Октябрьның дуржулгазы, социалистиг тургузуушкунуң эргилделиг бүгү үе-чадаларының дуржулгазы бадыткан, чигзиниишкинни болдурбайн турар.

Чамдык экижишкиннерден болгаш чаартылгалардан эргелеп башкарылганың база ажыл-агыйны чорударының будун-бүрүн боттуг реформазынче шилчиир чорук практиктиг ажыл-чорудулга бооп кел чыдар. Ол болза планнаашкынны, ажыалаңдырышкынны, өртек-үнеин доктаалын тургузары, хандырылганы хаара туткан турар үжүрлүг. Ниитилел бүдүүлгезин эргелеп башкарының бүгү курлавырларын — улус ажыл-агыйынын, адырның, деңнеткээр аайының болгаш программаның курлавырларын хаара тудар. Дагынаар бүдүүлгенин чорудулгаларының бүгү үе-чадаларын болгаш экономиктиг өзүлденің бүгү факторларын хаара тудар. Партия бо чаа, ажыглаттынгыр системаны чогаалып турузарын дүргеделири эң чугула херек деп саналып турар.

Бот-оруларга-чарылгалыг харылзаалар «калбаа-биле база хаңызы-биле нептеретти-нген турзун дээш бүдүүлгелер, каттыжышкыннар чарыдалдарын болтары дугдаар болгаш боттарын акшаландырар чүрүмче шилчиир кылдыр кызымак бурунгаарлазары эргежок чүгүлү. Ынчангаш моон ийи чөптүг негелде үүүн кээр. Бирээде, ажыл-агый структуразының үстүү чадаларын, министерстволарны болгаш ведомстволарны эргелеп башкарылганың экономиктиг аргаларынче дүрген кирери. Ынчанмас болза, улус ажыл-агыйының кол звенозу —бүдүүлгелерни болгаш каттыжышкыннарны бот-оруларчарылгаже шилчиткеш, улуг ажыкты-даа маңнап шыдавас бис.

Ийиде, бот-оруларга-чарылганы «кудулады» тыртканш, цехтерге, бригадаларга шинтпирлиг нептереткеш, ажылчын, специалист, удуртукчу бүрүзүн маңаа хаара тудар. Чүгле ындыг байдалда бүгү-ле деңнелдерге бот-тускайлаң болгаш харыысалгалыг чорукту чедип алыр бис. Чүгле бо таварылгада кижи фактору, чоннуң сонуургалы болгаш инициативазы бүгү күчүзү-биле биске ажылдап эгелээр.

Төп Комитет, чазак болгаш ВЦСПС бүдүүлгө адырынга шалың төлевириниң системазын сайыраңгайжыдар дугайында канчаар-даа аажок улуг үжүр-дузалыг доктаалды хүлээп алган. Ында көрдүнген хемчеглер ажыл-агыйның чаа механизмин нептередир талазы-биле ажылдың чардыкмас кол кезээ бооп турар.

Ам шалың төлевирин бедидерни шуут-ла өске үүлге үндезилеп бедидер: күш-ажылчы коллективтиринің ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгазын экижиткениндеи дорт хамаарылгалыг болур болгаш оларның ажылдап алган ажа-хөренгизинің күсели-биле бедиир. Бистер маңаа социализмни хөгжүдерде кижи бүрүзүнге —шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге — кылган шаа-биле деп оон негелделерни херек кырында боттандырып чорудар талазы-биле чугула бурунгаар базымны кылып турарывыс ол.

Бо принципти чайгылыш чок боттандырары чоннуң чаагай чоруун бедидериниң, ажылчы чоннарның хереглелдерин хандырарының аргаларын улам бурунгаарладыр. Ол дээрге, теория эвес, хүн бүрүүн амыдыралчы практиказы-дыр. Бети дээрге-ле чүрттүлга айтырын ап көрээлиңер. Программада айткан хуусаалар-биле деңнээрге, ону кыска хуусаада шинтпирлептер арга үүгле чаңгыс Горькийниң автозаводунга тыптып келген эвес-ле болгай. Бөгүн бо айтырыгны чүрттүү чүс-чүс, муң-муң бүдүүлгелери, колхозтары, совхозтары чедиишкиниг шинтпирлеп турар апарган.

Бүдүүлгө, экономиктиг бүгү айтырыгларны социал айтырыглар-биле кады шинтпирлээри бисте чайлаш чок чүрүм апар чыдар. Аъш-чем айтырыын шинтпирлээрин чоокшуладыры, рынокту чоннуң бүгү-ле эргежок чүгүла хереглел барааннары-биле хандырары, хандырылганың амды деңнели-биле совет кижини хандырары — бистиң хөй адырлаңгыр улус ажыл-агыйывыстың ажылының бөгүнгү ынаа-ла чедип алыр угланышкыны бооп турардыр.

Бистиң экономикавыстың социал беримчези өзүп турар. Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, январь-октябрьда чүрттүлга бажыңнарын 14 хуу ажыг, школаларны—13 хуу, школа назыны четпээнгерге албан черлерни — 27 хуу, поликлиникаларны, эмнелгелерни 60 хуу ажыглалга киирген. Көргүзүглер бедик, ынчалзаа-даа олар планының деңнелинге четпээн. Ол чорук социал комплекстиң министерстволары болгаш ведомстволары бот-боттарыдан хоорук хеделиг турары-биле элээн чергелиг холбашкан. Социал хөгжүлдениң соңгаарладын болбас хөй айтырыгларын план болгаш ажыл-агый органнары болур-чогууру-биле шинтпирлевейн турар. Ам байдал экижип бар чыдар. Бо талазы-биле бүгү ажылды дүүштүрер, ону удуртур, социал комплекстиң бүгү адырларының дүрген болгаш деңдески хөгжүлдезин харылаар доктаамал ажылдап турар ССРЭ чазааның тускай органы тургустунар.

Ажылчы чоннарның пенсия хандырылгазының дугайында чаа хоойлуну ам ажылдап кылып турар. Күш-ажылның хоочунарының амыдырал байдалын экижидери, ниитилел бүдүүлгезинге киржирин үргүлчүлен турар пенсионерлерге материалдыг чаа идиг беринишкиннерин кирерин күүн турар. Хоойлунун төлевилелин бүгү улустың чугаалажын көрүүшкүүнүге киирер.

Бедик шынарлыг медицина дузаламчызынга чүрттакчы чоннуң хереглелин улам эки хандырарынче, кадыкшыл албан черлерин дүрген болгаш бүгү черлерге хөгжүдеринче угланган улуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Кадык камгалалының материалдыг базазын быжыглаары, эмчилерниң күүседин турар ажылының хемчээли, шынары-биле дүүштүр оларның ажыл төлевирин бедидеря көрдүнген.

Чартык үүс чыл ажыг үеде бисте ажыл чок чорук чок. Бистиң экономикавыс «Эвээш ажылдакчылар-биле хөй продукция алыр» деп кыйгырыгдыг ажылдап турар бо үеде чаңгыс-даа совет кижи ажылдаар аргазын, бодунуң бүдүүлгечи мергежилиниң, дужулгазының болгаш билигленнин хире-чергеи-биле төлевир алыр аргазын чидирбес. Күш-ажыл кылыр эрге — Октябрь революциязының кайгамчык улуг чаалап алышкыны. Социализмниң улам ынай хөгжүлдези биске ылыктыг ол принципти бузулбазының улам-на чаа болгаш быжыг магадылалдарын тургузар.

Эштер! Октябрь революциязының дараазында хүүндеде Ленин мынча деп чарлаан: «Улус массаларының чогаалыкчы чоруунга долу хосталганы бээр үжүрлүг бис». Ниитилелди демократтыдар талазы-биле партиниң ам кылып турар үүлдериниге ленинчи ол өстер кончуг дүүшкек! Ол чокка, ажылчы чоннарының эгелекчи саналын бүгү хемчеглер-биле калбартып чорутпаанда дүргедээшкин болдунмас.

Бистиң тургузуувустуң политиктиг үндезин шынары — демократизмни хаңыладыры хөй талалыг чорудулга. Ол чүүүн-даа мурнунда социалистиг бот-башкарылганың кызыгаарының чайгылыш чок калбарарын, чүрттүү ээзи болурун совет кижиниң медереп билирин кижизиндерин, ниитилелдің политиктиг системазының бүгү звеноларын идепкейжидерин көрүп турар.

Октябрьның бадыткан тургусканы социалистиг күрүне тургузуунуң болгаш улустуң эрге-чагыргазының хевири — Советтериниң күчүлүг политиктиг күжүн дүргедээшкининиң эрге-ажыктарына дээштин-биле ажыглаарынче угланган шинтпирлерни чоокта чаа хүлээп алган. Оларның ажылының сайыраңгайжызыны ийи угланышкынны чорун турар. Бирээде, болдунуң дериискээрин комплекстиг хөгжүдеринге республикаларның болгаш чер-чер органнарының бүрүн эргелери дыка улгадын турар. Чүрттакчы чоннуң хүн бүрү хереглелдерин хандырарына хамаарышкан бүгү үүлдерге Совет бүрүзүнүң долу ээ болурунга быжыг базаны тургузар. Ийиде, Советтериң демократтыг алыс үткаының хаңыладарының чайгылыш чок чорудулгазы уламчылан, шинтпирлерни хүлээп алырына, оларның күүселдези дээш контрольду боттандырын чорударынга массаларның киржилгези күштелип турар.

Комсомолдуң эргелерин калбартыры, оон инициативазын, бот-тускайланын өстүрери хүн айтырында туруп турар. Ол чорук ниити улустың сорулгаларын шинтпирлээринче аныктарын — ниитилелдің шимчегир, чүткүлдүг кезиин, бистиң салгакчыларывысты улам-на идепкейлин-биле кинриштирер арганы бээр. Профэвилелдериниң лайынчы аргалын бедидери, массаларны өске-даа организацияларның бот-тускайлаң бүдүүүн бүрүү-биле хандырары өгетпинин турар. Дайын болгаш күш-ажыл хоочунарының Бүгү-эвилел хөй-ниитичи организациязын тургузары — бо угланышкынга чаа базым болур. Ам-ла үеде бүгү чер болганда тургустуунуң турар хереңеннер чөвүлелдери чоннуң бот-тускайлаң хөй-ниитичи ажылчорудулгазының чугула кезээ болур.

Күш-ажылчы коллективтерде дорт демократиязының хевирлери бергедээшкиннер турзажок, чайгылыш чокка хөгжүп турар. Бот-оруларга-чарылгалыг мурнакчы бригадалар, участоктар, фермалар маңаа чижек болур, ынчаарга экономика, политика, кижизидилге: кижилерниң арызында харылзаларга — коллективизмниң принциптери, төлевирге — чоптүг чорук, бүдүүлгени эргелеп башкарырынга — демократизм ол бригадаларның, участоктарның, фермаларның ажыл-чорудулгазында сырый холбаалыг болуп турар.

Эргелеп башкарылгага ажылчы чоннарның киржилгези үүгле калбак эвес, харын-даа бүүн эргелиг болуруп партия болгаш күүне күзеп турар. А ол дээрге, массаларның политиктиг культуразының боттуг өзүлдези, тывыскан эргелерин болгаш аргаларын ажыглап шыдаар аргалыг болуур-дур. Бистериниң шуптувус — удуртукчулар-даа, анаа-даа ажылдакчылар — калбарган демократиязының байдалларында ажылдаарынга болгаш чүрттаарынга өөренип алыр үжүрлүг бис.

Чогаалыгла, дидим, шинтпирлиг чоннуктар — биске эргежок чугула үүлдер, үениң негелдези ол-дур. Амгы үе дээрге, үүгле административтиг методтарга даянып үе эвес-тир, эштер. Ынчалзажок чамдык ажылдакчылар, оларның аразында удуртукчу ажылдакчылар безин, боттускайлаң чорукка белен эвес, үстүүнен команда чокка базым кылырынга мурнуку хевээр хөөн чок болуп турар. Ындыг болуру ынаныштыг-даа болгу дег: харыысалга эвээш болур, чазыг-даа болдунмас ышкаш, а кажан таварыга болганда, «үстүүнен» айтыышкыны чыллак кылгаш, камгаланып-даа болур дижир.

Бистиң демократиязыстың хөгжүлдери социалистиг хоойлу-дуруму быжыглаарындан хоорлуп болбас. Хоойлудуруму быжыглаарын, кижиге дээп болбазының Конституцияда көрдүүгеи магадылалдарын хандырарын, совет кижилеркин эргелерни болгаш дурум ёзугаар эргеажыктарын камгалаарын СЭКП политиктиг чугула сорулга кылдыр көрүп турар. Эргелерниң болгаш хүлээлгелериниң, хосталгаларның болгаш харыысалгалыг болуруунун чаңгыс эптиин тодаргай билириниң ёзузунга ажылчы чоннуң кижизиндерин хары угда күштедирер херек. Эргелерин болгаш хосталгаларын хамаатыларын ажыглаары ниитилелдің болгаш күүнеиин эргеажыктарынга, өске хамаатыларын эргелериниге когарал чедирбес үжүрлүг деп, ССРЭ Конституциязында айыткан.

Эргелеп аппарадының ажылы демократчыдылганың ёзузу-биле база эде тургустунуп турар. Дүжүметсиг чорукка удур демиселлиг айтырыы бо талазы-биле чилиг тургустунуп турар. Эргижирээн айтыышкынардан чайлаар дээн бүгү-ле үүүлдерге дүжүметсиг чорук хөөн чок болуп, дириг ажыл-хереки боой тудуп, чаартылганың чорудулгазын моондактап турар. Дүжүметсиг чоруктун алыс үтказы чүдел дизе, күүне сорулгаларын ол канцеляржы хоозун чүве болдуруп, а канцеляржы хоозун чүлчуруушкуннарны — күүнеиин кылдыр хуулаштып турарында-дыр деп, Маркс чигеи-биле демеглээн.

Ажылдың стол ээлээр, дүжүметсиг методтарын, хөй айтыышкыннар үндүрер, эмгежок саазын шокарлаар чоруктарны чогум чүү чүве тывылдырып турарыл? Ындыг хажыдыышкыннарның чылдагааннары ниитилел харылзааларының эчизинге чедир сайыраваанында, хамыктың мурнуунда эргелеп башкарылганың экономиктиг быраларын чедир үнелеп көрбезинде болуп турар. «Удуртулгага үй-балай чоруктарны болгаш эмгежок айтыышкыннарны» ведомстволарның чадалар дамчыыр болгаш тус чериниң кызыы эрге-ажының хараар чоруктарының байдалларында урдунчек эргелеп аппарады көвүдеп турар. Дүжүметсиг чоруктуң читпейн турарын социалистиг демократиязың институттарын чедир ажылдавайн турары-биле база тайыгбылган болур.

Чүрттө амгы үеге кылдынып турар бүгү-ле үүүлдер— дүжүметсиг чорукка удур шинтпирлиг согуушкун-дур. Дүжүметсиг чоруктун даңылдары ажыл-агый механизминиң чаартылгазының үезинде божаңнап турар. Эргелеп аппарадың кызыыр болгаш ооң ажыктын бедилер талазы-биле хемчеглер боттаның турар. Отчёттарны хоозун хөөредир, меге медээлер бээр, четпестерни чажыыр чоруктарга удур шыңгыы хемчеглер алдынган. Күүнеин мегелээр чоруктуда, мегечилерин-даа партия бодунуң хүрээлеңинге тургузуп шыдавас. Чүртка, чоңга хоозун медээлер, каас-коя чүлчуруушкуннар эвес, а харын тодаргай ажыл-херектер эргежок чугула болгай.

Дүжүметсиг чорукка удур демисел, демократияны хөгжүдери бүгүдеге билдингир болур ажык чорук чокка болдунмас. Ажык болур чорукту калбартыры — принципиалдыг айтырыг-дыр. Кандыг-даа үүүлдерни шыны-биле алдаарының, бистe кандыг үүүлдериниң бүткеиин, кандыг чүүлдериниң чүге бүтпейн турарын кижилерге шын чугаалаары — массаларның болгаш партияның харылзаазын быжыглаарының, ооң политиказында бүзүрээр чорукту бедидериниң чайлаш чок чугула негелделери-дир.

Чамдыкта мынчаар безин чугаалап турарлар: парлаллага болгаш аас-биле чугаалага эмин эттир хөй четпестерни «илередип» турар эвес ирги бе? Ол чорук бистин ниити хереңзиске хора четирип турар эвес ирги бе?

Чок, хора чедирбейн турар. Четпестерни чайладырыга ол харын-даа дузалап турар. Бар чорулдээлерни чажырып, көвүдээн айтырыларны хереккe албайн келгени-чүү чүвеге чедиргеиин шупту билир бис.

Тургузукчу болгаш арынчуур барымдаалавас, хаалчак зоналарны хүлээп көрбес шугумчүлел биске херек. Ак сеткилдиг, ажык болгаш чажыт эвес шугумчүлел биске херек. Шушпец-дир дээш удуртукчуну азы чалгаа-дыр дээш ажылчыны, колхозчуну, специалисти шугумчүлээн — ындыг кижилерге удур угланган, чаңгыс талалыг эвес шугумчүлел биске херек.

Эштер! Ниитилелге революстуг чаартылгалар ниитилел медерелинде аңаа дүүшкен чаартылгалар чокка болдунмас. Идеологтуг ажылдың ролю бо талазы-биле дыка улуг. Үндезин эде тургустуунуушкун идеологтуг ажылда база болдунуп турар. Ол эде тургустунуушкунуң кол үүлү — амыдыралче шинтпирлиг эргилде-дир.

Маркстың, Энгельстиң, Ленининиң улуг өөредин чүртта кылдынып турар чаартылгаларның идейлиг үндезин болуп турар. Теорияның күжү болгаш күүзү — боду чаартыларында ооң аргалында, хөгжүлдениң төөгүлүг чаа үе-чадазын өттүр көрүп, амгы үениң эң чидиг айтырыгларына харыыларны берип шыдаарында болур. Марксизм-ленинизминиң эртемге үндезилеттинген ол өттүр көрүүшкүнү, ооң революстуг шугумчүлелчи чоруун, тургузукчу ёзузун СЭКП-ниң XXVII съездини долу хемчээлдин-биле бадыткан көрүскен. Амгы делегейниң дурум ёзугаар үүүлдериниң дугайында, социализмни сайыраңгайжылар орүктарының дугайында билиишкиннерни съезд баш бүрүнгаар өттүр көрүп, биске ажыдып берген, чоокку болгаш эдээн ырак келир үеде ажылдаарының шын программазын эртем ёзузу-биле ажылдап кылган.

Ынчалзажок, бүгү-ле айтырыларга харыылар бистe бар деп бодаар болза, ол шын эвес болур ийик. Белеи шинтпирлерден хөй айтырыглар амыдыралда бар болуп турар. «Теория дээрге, чүгле перспективтиг социал болгаш политиктиг угланышкычга эргежок чугула эвес. Бистиң бурунгаар бүгү базым бүрүзүнге теория херек. Практиктиг кандыг-даа улуг айтырыгны теория талазы-биле бодап, үндезилевейн шинтпирлээри болдунмас» деп, М. С. Горбачев ниитилел эртемниериниң кафедралар эргелекчилериниң Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга онзалап демдеглээн. Чаа орүктарны иззээрде, совет эртемденнериниң күжениишкининг ажылынга идеген турар бис. Кол үндезин болгаш дузалал эртем шинчилеллери— ол дээрге, эде тургустунуушкунуң күштүг аргазы, бүдүүлгени, бүгү ниитилел практиказын революсчуларының күүүлүг чеңсээ-дир.

Идеяларны кажан массалар шингээдип алганда, үүгле ынчаарда ук идеяларның чаартыкчы күш болу бээри билдингир болгай. Амгы үениң боттуг үүүлдериниге дүүшкен ниитилел медерелиг хевирлеп турзузары — нарын айтырыг.

Чүүүн дугайында чугаа болуп турарыл? Хамыктың мурнуунда кадрларының психологизынын болгаш бодаашкынын съездиниң ажылдап кылганы чаа бодап көрүүшкүннерге дүүштүр эде турзузар, эргижирээн бодалдардан хосталыр дугайында чугаа болуп турар. СЭКП-ниң көдүргени чаартыкчы айтыышкыннарны совет кижи бүрүзү херек кырында шингээдип алган турарын хары угда чедип алыры эргежок чугула. Теорияның болгаш практиканың чаңгыс эвин хандырары, чаа үүүлдер шингээдип алдынган шинчилиг, а ажыл-херектер эрги хевээр болур ыдыг байдалды болдурбазы мырыңай эргежок чугула. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, медерелди чырыдар, ону ажыл-ишчи, чаа идеялар сиңиичел болдурар, аңаа үндезилээш, чоннуң угаан-бодал талазы-биле идепкейлиг чоруун улам-на белидер херек.

Улуг Октябрьның оңуун читпес ужур-дузазы чүдел дизе, бистиң чуртувустуң улустарының деп эргелиинин болгаш акы-дуңма чоруунуң төөгүде бир-ле дугаарында херек кырында чедип алдынганында. Бистер — интернационалистер бис. Ынчаарга, Ленининиң чугаалааның ёзугаар алырга, интернационализм дээрге, «интернационалистическиг чулчуруушкуннуң сесерликтериге байырлалдың селгүүштээшкини» эвес-тир.

Хоозун эвес, а ёзугаар интернационализм — ол дээрге, тодаргай болгаш улуг ажыл-херектериниң интернационализми-дир. Ооң илергейлээшкиннери янзы-бүрү хевирлерлиг. Ол дээрге, чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекизиниң хөгжүлдезинге республикаларның ролюн бедилери-дир. Ол дээрге, Эвилелдің күүне болгаш хөй-ниитичи амыдыралынга бүгү национальдарның ажылчы чоннуң идепкейли киржилгези-дир. Ол дээрге, республикалар аразынга кадрларны солчужары, эрте[illegible] болгаш культураның үнелиг үүүлдери-биле бот-бо[illegible] байыдары-дыр. Чаңгыс сөс-биле [illegible] харылзааларны сайыраңгайжылар ажылдың түүнелдин кол үүүлге — бистиң хөй националлыг Төрөөн чуртувустуң улам ыңайгы чечектелишкиннинге, национал онза [illegible] хевирлеп турзузарынга ук ажылдың кайы хире дүүшкени-биле тодаргайлаттынар эпаар, ынчаарга национал онза чоргаарланышкынны утказын Маяковский мынчаар тергиин чиге [illegible] лээн: «Адаарганар, мен — Совет Эвилелиниң хамаатызы мен».

Бистиң хөгжүлдевистин бүгү үе-чадаларына дүүшкен ниити мөзү-шынарлар «совет патриот» деп билиишкинде бар. Ынчалзажок ооң кайы-бир талазы төөгүлүг үе-чада бүрүзүнде биоги чергеиин болуп турар. Патриотту кижизидилгеиің амгы үеде эң [illegible] сорулгазы чүдел дизе, чуртта кылдынын турар чаартылгаларның чорудулгазы база түүнели дээш, «ССРЭ-ге кылган» деп марканың алдары дээ[illegible] чуузунда харыысалгалыг болурунуң ёзузунга совет кижи бүрүзүн кижизидериниде болур.

Даштыкы чуртта бүдүргениниң бедик шынарлыг продукциязы бүдүрүп үндүрери, хандырарының, делегейниң технологтуг чедишкиннериниң ажыгны кыска хуусаада чедип алырының эргежок чугулазы онзалап демдеглеп турарывыста [illegible]-даа хөөреди[illegible]шкин чок. Үндезилеп кылынган саналаашкыннар бар, бистиң аргаларывыска быжыг бүзүрел бар. Ынчаарга ол сорулгаларны боттандыы-

(Төнчүзү 3-кү арында).

КӨДЭЭГЕ УЛУГ АЖЫКТЫГ ТЕХНИКАНЫ ДҮРГЕН БЭЭР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

зувусса, бистиң экономикавыска тургустунган турган четпес үүүлдер-биле, социал политиканга, оон-даа чугула өске-даа айтырыгларга улуг чидириглерге чедирип кээр четпестер-биле эптешкенивис ол апаар. Ынчангаш бо шилип алышкын, бо политика, дүргеделиишкинче бо угланышкын шын бооп турар.

Ада-чурттуң машина тудуушкунун колдады хөгжүдер, ону шинтпирлин-биле эде турзузар, техниктиг улам бедик, амгы үениң чаа деңнелинче шилчидер деп түүнелди кылган бис. Эң-не кол чүве болза бистиң машина тудуушкунуус ону улус ажыл-агыйынга ажыглаарга бүгү улус ажыл-агыйының техниктиг деңнели көдүрлүүрүн хандырары болур.

Көдээ ажыл-агыйның машина тудуушкунун чугаалаар болза, ол база бир артык күштүг. Бистер апрель Пленумунга, СЭКП-ниң XXVII съездизинге чедир улус ажыл-агыйының чугула адыры болур машина тудуушкунун үндезини-биле чаартырының улуг программазын хүлээп алган болгай бис. Ол программаны боттандырган, бистиң көдээ ажыл-агыйывыстың байдалын үндезини-биле өскертир, бедик дужүттү болгаш малдың бедик продуктулуг чоруун чедип алыр база куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидер үжүрлүг турган бис.

Трактор болгаш көдээ ажыл-агыйның машина тудуушкун министерствозу болгаш Мал ажылынга база мал чеми белеткээринге машина тудуушкун министерствозу болгаш оларның-биле кады холбаалыг ажылдап турар кижилер кажан-на чаа байдал-биле ажылдап эгелээрин бүгү чурт контрольда алган. Ниити-күүне ужур-дузалыг сорулганы үүгле ынчаар көөр херек. Аъш-чем программазы — бүгү чоннуң херээ, ону бис бүгү чон-биле шинтпирлээр ужурлуг бис. Чугаа чогум-на харын ооң дугайында бооп турар.

Чок болза металл тывар, чок болза кандыг-бир композиция материалдары, чаа электротехниктиг приборлар болгаш дерилге дилээр дээш хүн бүрү ишке көлзен турда-ла, чүүүн дугайын чугаалап турарывыс, кылын турар үүүлдериниг хажыызынга артын каарын уттун болбас болза эки-дир, эштер. Ону үүү дээш кылын турарын уттуттар болзунза, практиктиг айтырыгларны безин ацгы-ацгы шинтпирлеп болур. А ону үүү дээш кылын турарын, а ону чонга кылын турарын утпайн турар болгулуза, ынчан кинчаар кылыр ужурлугул, ынчаар кылыр апаар сеп.

Көдээ ажыл-агый машина тудуушкунунуң чаңгыс-даа угланышкынынга хожудаашкыны бичин-даа болдурбас херек деп бөгүн санап турар бис.

Конструкторларның улуг бөлүү мында олуржун турар. Ынаныштыг болурунда, ылаңгыя «шынар» деп ханы уткалыг сөс-биле адап турарывыста шыңгыы хожудаашкыннар бар. Бо адырларда чыдар бужар даңдарыкты силер ап каар ужурлуг силер, эштер. Аграр секторунуң, көдээ ажыл-агыйның муриунга силериниң улуг өөрелиңерни, шынар чок техниканы силериниң аңаа берип турарыңарны, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларын ол техника, бакка суп турарын болгаш бистиң сорулаларывысты шинтпирлээриниң аргаларын бербейн турарын бүгү ниитилел билин турар.

Кандыг-даа боттуг чылдагааннарже чаа кагбайн, силер ол бүгүү болан алыр болгаш шинтпирлээр ужурлуг силер. Түүнел продукцияны бүдүрүп турар кол министерстволарга база оларга металлды, электротехниканы, химиктиг чиг эттн дээш өске-даа үүүлдерни берип турарларга хамаарыштыр чугаалап турмен,' брак продукция бүдүрүп турарынга буруулулгаларны догерезин саналаас мен. Шупту-ла өйү келген айтырыгларны үзе шинтпирлээр дээш хурал соонда доп-дораан бо угланышкын-биле ажылдаарыңарны дугуржуп алыылыңар. Айтыышкыннар маңаваңар. Эш хуузу-биле бот-боттарын билириниң үндезиннинге ажылдаңар. Күүне ужур-дузалыг улуг айтырыгны шинтпирлеп турар силер. Мында ниитилелдің эң чугула эргеажыктары мөөцеттиннген. Маңаа кандыг айтыышкыннар херек боор? Министрге азы бодуун ажылчын, эртемден, конструктор бүрүзүнге чүү эң күштүг

ОКТЯБРЬНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ, РЕВОЛЮСЧУ ЧААРТЫЛГАНЫҢ ЁЗУЗУ-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

рар төлээде, чаартыкчы идеяларга, чогаадыкчы кижилерге делгем орукту ажыл-херек. Чонуң интеллектуалдыг эгээртинмее күштерин, ооң эң эки угаанныгларын улам долу ажыглаары аныг үеде кайгамчык улуг ужур-дузалыг сорулга характерлиг болуп турар.

Ооң-биле кады арыглаашкын деп чангыс сөс-биле илередип болур чорудулга боон турар. Ооң болунга канчап-даа таарышпас бүгү үүлдерден бистің социалистиг общежитиевистің арыглаашкыны боон турар. Таарымчалыг эвес болдуушкуннарның өскени-биле, бичe буржуазтыг психологияның илепкейжээни-биле илереттинин, чогуур үеэзинде эң-не бокталы берген турган мөзү-шынар талазынга ол онза хамааржыр.

Мораль-психологтуг байдалда өскерилгелер илдеп. Амыдыралдың хөөнү, ден-деский чоруу өскерлип, үйгузуран болгаш хамаан чокталыр чорук эрткен үе болуп бар чыдар. Кижилер сергек туттуиуп, бодунга болгаш өскелерге шынгыы негелделиг апарган.

Чорудуп турар ажылдың дээштининң дугайын арагалаашкын болгаш алкоголизм-биле демиселдің чижээнге чугаалап болур. Чогуур шинтпирлерни хүлээп алганыны соонда бүдүн чартык чыл эрткен. Түннелдери кандыгыл? Арага-водка кылыгларын ажыглаары үштүң биринде хөй катап эвээжээн. Ажыл шагы үзери чижек-биле база-ла ынча хире кызырылган. Кем-херек үүлгедири дөрттүң биринге, орукка озал-оидак болуру — бештің биринге кызырылган.

Мындыг үүл онзагай: хүлээп алдынган хемчегларинің түннелинде экономиктиг ажык арага садарын кызыгранынлан бюджеттің чидирген түүнге чоокшулап турар. Ол ажыктыг үүлдү үүле рубль-биле хемчээр бе? Чеже амы-тыны, чеже өг-бүлени камгалап албаан дээр! Чонуң кадыкшылындан артык чугула үүү турар боор! Совет кижилериң хөй кезиннге даянып алгаш, бис арагалаашкыны, алкоголизмни, наркоманияны чайгылыш чокка чок кылып, амыдыралдың арага ишпес хевирин бадыткап тургузар бис. Ол быжыг шугум, ооң бисти кымдаа чайладып шыдавас.

Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демисел база-ла ынчаар шинтпирлин-биле болгаш эптеш чогу-биле чоруп турар. Ол херекте хажыдыышкыннарны чок кылгаш, партияның Төп Комитети бүгү-ле илерээшкиннерге социал мангысталчак чоруккa удур эн-не шудургу хөделирин негеп турар. Ол айтырыгны Ленининң канчаар чидин-биле тургузуп турганын сактып көрээл. Хээли алыкчыларының, чиженнерниң, оорларның болгаш өске-даа ол янзылыгларның дугайын Совет эрге-чагырганың дайзыннары ышкаш кылдыр ол чугаалап чораан. Оларга хамаарыштыр кандыг-даа кошкак чорук, кандыг-даа чымчактаашкын «социализмниң мурнунга эң улуг кемниг үүлгедиишкинни болур ийик» деп, ол онзалап демдеглеп чораан.

Ындыг турушту партия бүгүн база барымдаалап турар. Бистің нинтилевиске, социализмниң херээнге экономиктиг болгаш моральдыг когаралды чедирип турарлар-биле, хоойлу үреп турарлар-биле демиселге күженишкиннерни өстүрери—совет улустуң чагы. Ол ча. харын күүсеттинердаа!

Нүнтилелдің мөзү-шынар талазы-биле кадыкшылын быжыглаарынга, эде тургустуиуушкун дээш бүгү улустуң шимчээшкининге бистің хөй национальдыг культуравыстың ролю улуг. Маная кыска хуусаа иштинде эвээш эвес үүлдерни кылган. Культураның материалдыг баззазы быжыгып турар. Театр херээнде болгаш музыка-концерт ажылында, кино көргүзүлдезинде болгаш чурулга уран үүлүүнде чугула хемчегларни боттандырып турар. Культураның совет фондузуң, Бүгү-эвилелдің музыка иштилелик, театр иштилелдериниң эвилелии организастап тургузуп турар. Төөгүүң болгаш культураның тураскаалдарын катап тургузар дугайында элээн каш шинтпирлерни хүлээп алган. Бо бүгү бистің хөй үүс чылдыг культуравысты камгалаар болгаш улам көвүдедиринге, иштизи-биле гуманитарлыг үүлүдерже СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеиниң өзүп турар кичээнгейиниң дугайын хереченлеп турар.

Литература болгаш уран үүл ажылдакчыларының идепкейлиг деткимчезин партия билип, чогаадыкчы ажылчорудулга кылырынга эң-не таарымчалыг байдалды тургузарыңче үүткүп турар. Амгы үеде дискуссияларың товүнде боттуг үүлдү уран үүлге шыңчызы-биле илередип көргүзериниң айтырыы туруп турар. Чангыс талалыг эвес, харын долу шынны көргүзер. Хөй-хөй талаларга амыдыралдың шын үүлүн эрги үүлдүк чаа үүл-биле демиселиниге, тургузукчу улуг көдүрлүүшкүн-биле көргүзер. Ол чорук бистің культура мастерлеривистен, бистің чогаадыкчы аныяктарывыстан политиктиг, үзел-бодал талазы-биле тодаргай угланыышкыныг болурун, бодун болгаш бодунуң хемчээ харысалгалыг көөрүн, ёзулуг улусчу болгаш партийжи чорукту негеп турары билдингир. Делегейде боон турар нинтилел чорудулгалары-биле холбаштыр ол база чугула.

А. М. Горькийниң айтырыы совет культура ажылдакчыларының боттарының даштыкы коллегаларынга: «кымның-биле силер, «культура мастерлери?» деп кыйгырыы шыкаш улам дыңзыг дыңналып турар.

Партийжи чаартыкчы ажыл-чорудулгазын, улустуң карак-кызыл күш-ажылын көргүскен көскү чогаадларны совет литератураның болгаш уран үүлүдүң ажылдакчылары тургузар дээрзиниге партия бүзүрел турар. Үези эрткен эргижирээн бүгү-ле үүлдерге удур, социализмниң болгаш тайбыңның туруштарын быжыглаар дээш идепкейлиг демиселчилериниң үну долу күш-биле дыңналып турар чогааллар херек. Төөгүүнүң шаптараазыныңээтпектеринге бистің литературавыс болгаш уран үүлүвүс чурттуң, кижи төрелгетениниң эң чугула черлеринге күштерин мөөнцеп, чаа талантыларны идип үндүрүп келгеи. Шак бо дүрүм өзугаар үүл ам база тыптып кээринге чигзиниг турбас.

Эштер! СЭКП нинтилеле эде тургустуиуушкунну баштавышаан, ол бодундан, бодунуң ажылының стилин болгаш методтарын эде тургузарындан эгелээн. Чоокта чаа партия эге организацияларынга съезд соонда доозулган баштайгы отчёт-соңгулдалыг кампаниялың түүнелдери коммунистер боттарындан болгаш боттарының соңгулдалыг удуртукчуларындан улуг негелдиг тургузуп турар дээрзи илдеп болган. Күш-ажылчы коллективтериниң амыдыралының бүгү талаларына партияның кудуку звеноларының салдары улгадып турар. Партия комитеттери болгаш организациялар ёзулуг политиктиг удуртулганың органнары кылдыр бүзүрелдин-биле ажыллап турарлар.

Москваның партия организациязы бөгүн чогум-на ынчаар ажылдап турар. Хоорайның коммунистери бот-ооңургаашкынга база көөргеттинер чорукка удур шинтпирлиг демиселди чөрүткаанар. Ажылхеректерни боттуу-биле анализтээри, социал айтырыгларны шинтпирлээринге даянып турары чаңчыл ёзугаар үүл апар чыдар. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң темпилери көскүзү-биле оскен. Нарын айтырыглар эвээш эвес-даа болза, найысылалдың күш-ажылчы ритми улам өзер, ол йинги беш чылдың сорулгаларын шинтпирлээринге москвачылар төлептиг үлүүн книрер дээрзинге СЭКП Төп Комитеди бүзүрел турар.

Партийжи удуртулганың системазынга кадрлар дугайында айтырыг кол боон келген болгаш болуп артар-даа. Кадрларны таарыштыр тургузарын экижидер талазы-биле 1985 чылдың апрельдің соонда хүлээп алган хемчеглер чогумчалыын шыныдып турарын ам бизин чугаалап болур. Чаа ажылдакчыларының эң хөй нуруузу долу беримчебиле ажылдап турар. Хөй-хөй дуржулгалыг ажылдакчылар чедиишкининг ажылдаарын уламчылавышаан, олар дургедээшкининг угланыышкынын амыдралга боттандырар дээш чайгылыш чокка туржып турарлар. Ам оларның кайызынын-даа өөредилгезин чаа үндезинге чорудары кончуг чугула. Удуртукчу кадрларны катап өөредир, үениң негелдезин харылап турар аргамергежил-биле ажылдың методтары-биле чепсегээр. Ол дээрге — партийжи, күрүне ужур-дузалыг сорулга. Ону ылаптыг сегирип алыр херек.

Партия кадрларың шаарларын болдура бээр бүгү үүлдерин шинтпирлин-биле дазылындан тура тыртып турар. Ындыг үүлдерге идегелдиг моондакты тургузарын оралдажып турар. Ооң магадылалы — бүгү коммунистерниң, оларның албан-дужаалы хамаан чокка, СЭКП Уставын шыңгызы-биле сагыры. Ооң магадылалы—кадрларны үүле оларның политиктиг, ажыл-херекчи болгаш моральдыг шынарларын барымдаалап шилиири, мооң мурнунда чамдык удуртукчуларны хүрээлеп турган өмээжилгеиин, кара туразында аажылаар чоруктуң болгаш «дээп болбас дээрзиниң» байдалын кам-хайыра чокка үндезинин-биле узуткаары.

Кадр талазы-биле ажылда элээн хөй үүлдерни ам-даа экижидер, чамдык үүлдерни оскертир апаар. СЭКП ТК-ның ээлчеглиг Пленумунга кадр политиказының айтырыын чугаалажып көөрү-биле тускайлап киирип турары черле дүрүм ёзугаар үүл болур.

Улус ажыл-агыйынга чугула болуп турар бүгү кадрларны партия кичээнгейге алган. Бирги чергениң ужур-дузалыг үүлү болза, эң чаа технологияны ажыллап кылыр болгаш шиңгээдин алыр ажылчыннарны, специалистери белеткээри база оларның мергежилин бедилери болур. Эртем-техниктиг депшилгени кадрлар-биле хандырары бүдүрүлгеиин техниктиг реконструкциязының чорудулгазын мурнаар ужурлуг. Школа реформазының соонда бистің чуртувуста эгелээн дээди болгаш тускай ортумак өөредилгени эде тургузары-биле ол айтырыг холбашкан. Совет школаны — ортумак болгаш дээди өөредилгени — эде тургузары — дүргедээшкининиң база бир факторларының бирээзи деп СЭКП Төп Комитеди санап турар. Эртем-техниктиг революция, амыдыралдың янзы-бүрү адырларында үндезин бурунгаарлаашкыннар кижи бүрүзүнүң, бүгү кадрларның боттарының билиглерин доктаамал бедидип чаартырын болгаш немештирерин негеп турар. Өөредилгеиің үзүк соксаал чок болуру — үениң чаа шынарының бирээзи, Октябрьның эгелээнин культура революциязының хереэнинң уламчылалы.

Чон-биле үзүлбес харылзаа, ооң эрге-ажыктарынга кызыгаар чок бараан болуру — СЭКП-ниң бүгү ажыл-чорудулгазының кол принциви, кол үткааы. Ажылчы чоннар-биле удуртукчуларың доктаамал ужуражыышкыннары, чурттуң амыдыралында эң чугула айтырыгларны бүгү улустуң чугаалажып көөру ыяап-ла болур практика болуп бар чыдар. Партия болгаш күрүне оргайнары боттарының шинтпирлериниг хөй-ниитиниң санал-оналын улам долузу-биле өөренип көрүп турар. А хөй-ниитиниң санал-оналынга күчүлүг хемнериң агымы безин чагыртырын болур.

Бис кижилерже көрүнүрүнүң дугайында чугаалап турувуста, ол дээрге партияның организакчы болгаш идеологтуг ажылының төөү тодаргай кижиже угланган турарының дугайын база чугаалап турарывыс ол. Чамдык кижилер «кыйгырып», шыны чугаалап турар, а өскелери үүле «аайынга кирип», бот-боттарын хүндүлежилгелиг билчир чорук чок, ындыг байдал шуут-ла эгиттинмес эрткен үе кылдыр ажып эртинерни партия оралдажып турар. Кижи массаларын үүле «хаара тударынче» үүткүдери чамдыкта сан-чурагайларның артынга дириг кижилер көзүлбейн баарынга, бүгү-ле чүве ортумак хемчээлге кирип, ат-сып чок апаарынга чедирип турар. Маңаа база-ла сан сүрген чоруктан уштунары чугула. Массалыг аудитория-биле ажылды чорудуп тура, тодаргай кижилериниң онзагай талаларын өөренип көөрү эргежок чугула. Бистің дузавысты кымдан-даа артык хереглеп турар кижилерге эң кичээнгейлиг болуру чугула болбайн аан.

Шак мындыг угланыышкын-биле кижилерже, совет кижиниң бүгү-ле негелде-херегледдеринче херек кырында ёзулуг көрүнүмүшаан, партия ажылының эде тургустуиуушкунун хөгжүдерин Төп Комитет негеп турар. Бис бергедээшкиннерни чажырбайн турар бис: ажыл-херектің бодунда-даа, угаан-бодалда-даа бергедээшкиннер бар. Демисел, чаартылганың күштериниң эде тургустуиуушкунну дедир тыртар күзелдиглер-биле бистің экономиктиг туриугуушкуннуң болгаш нинтилел хөгжүлдезиниң талазы-биле маажымнаашкынның тулаазынче киирриптерин күзеп турарлар-биле демисел чоруп турар. Үези эрткен, эргижирээн үүлдерге бичин-даа дужүп бербес херек, үүге дээрге чугаа болза социализмниң келир үезинин, чурттуң салым-чолунуң дугайында боон турардыр.

Тинилелгени, салдынган сорулгаларны чедип алырынга СЭКП дадагалзавайн турар. Чаартылгаларга совет кижилериң бүгү үүрктің ханыындан деткимчези анаа идиг болуп турар. Бистің нинтилелдің социал болгаш интернационалчы бүзүлбас чангыс эви, ажылчын ангының, колхозчу тараачыларның болгаш улусчу интеллигенцияның быжыгып турар эвилели анаа идиг болуп турар. 1917 чылдың октябрьдан ужукталган ол эвилел, ол чангыс эң революсчуаартыкчы ажылдың чедиишкиннериниң эң идегелдиг мөгадылалы болуп турган болгаш болуп артар-даа. Бистің чуртувусту экономика талазыбиле божаннадыр, ону идея болгаш политика талазы-биле кошкадыр, партия биле чоннун, удуртулга биле нинтилелдің аразында эвин үрээр дээш социализмниң дайзыннарының кордалдары кажан-даа боттанмас.

СЭКП-ниң XXVII съездизинің идеяларынга хей-аът кирген совет улустуң бурунгаар шимчээшкини — ол дээрге тиилеттирбес шимчээшкин! Ол ажыл-херектің чедиишкиннеринге бүзүрел — бодувустуң сагыш-сеткилиниг чалбыыжын, бодувустуң чуртувустуң тугун бистер тайбыңның оруу-биле чүс-чүс чылдарны өттүр аппар чор бис деп бистің ырывыстың байырлыг сөстеринде чаңгыланып турар.

2. Политиктиг чаа ёзу-биле угаап бодаашкынны бадыткаары дээш, делегей политиказынга идепкейлиг хөделири дээш

Эштер!

Бистер Октябрьның социалистиг Улуг революциязындан төрүттүнген чуртта чурттап турар бис, ынчаарга ол революцияның күчүлүг салдары-биле херек кырында чаартын. Чаан, ооң хөй талалыг, чыл бүрүде кошкаш дивес салдары-биле доктаамал өскерлип турар делегейде чурттап турар бис. Чер бөмбүрээзинің политиктиг картазы кажан-даа ол хире шынгыы эде тургустунмаан, ооң овур-хевири бо хире шинтпирлин-биле чаартынган шак ындыг кыска үе кижи төрелгетениң төөгүзүнге кажан-даа турбаан.

Бистің күрүнеиң тургустуиганы социализмниң делегей системазының тургустунарынче орукка баштайгы базым болган. Фашизмниң болгаш милитаризмниң дүмбей күштери-биле демиселге улустарның чаалап алган тинилелгезинге Советтер чуртуң шинтпирлиг салыышкынны киирген. Колониалдыг империялар буурап дүшкен, а оларның бузуидулаарынга тывылган он-он чуртларның улустары чөптүг нинтилелди тургузарынче бодунуң оруун шилип алыр эргеин болгаш арганы алганнар. Ажылчын аңгы-биле, нинтилелдің демократтыг болгаш патриотчу кезектери-биле харылзаалыг политиктиг партиялар болгаш агымнар күчүлүг күш болу берген. Миллион-миллион бөдүүн кижилер политикаже ханыпан киргеннер. Дайынга болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрер чорукка удур, айыл чок чорук болгаш улустар аразының калбак кады ажылдажылгазы дээш демиселге улустарының ролю өзүп турар .Бо бүгү үүлдер амгы делегейиниң арыын тодарадып-даа турар.

Ынчалза-даа делегей харылзааларының алыс утказынга бистің Октябрьның чедирген салдарын оюп эрттирип каар болза, амгы делегейниң байдалы долу эвес болур ийик. Кижи төрелгетенге эң нарын болгаш дүшкүүрүг: дайын азы тайбың айтырыгларын шинтпирлээриниң принципиалдыг бир янзы аргазын ол санаалдаан. Улустар аразынга чөптүг, демократтыг үндезинге тайбыңны камгалаарының болгаш деткиринин херээнге ону чагырткаш, делегей ареназынга күрүнелериниң ажыл-чорудулгазын үндезинин-биле өскертирин Совет Россия кыйгырган. Бодуиуп тургустунуп келгениниң баштайгы хүннериндеи-не ол даштыкы политиканы чогум-на ындыг үндезинерге тургузуп турар.

Партияның делегей стратегиязының уламчылалдыы эрткен үүлдерни анаа-ла катаптаары-биле канчап-даа демейлешпес деп, М. С. Горбачев XXVII съездиге ТК-ның Политиктиг илеткелинге чугаалаан. Шериг техниказының хөгжүлдези делегейни: чок-ла болза чурттап артар болгаш кижизиг ёзу-биле чурттап өөренир, чок-ла болза өлүп калыр шак ындыг шилилгениң мурнуңга делегейни тургускан. Тургустунган байдалды эрестдидими, ханызы-биле үнелеп көөрү, ядролуг эпоха мурнундагы үениң бодалдары болгаш үзелдериндеи чарлып турар чаа угаазылалды ол негеп турар.

Бистің ленинчи партиявыс үениң кыйгызын коргуш чогу-биле хүлээп алган. Ындыг чаа угаазылалдың хевирлеттиеринге үндезинин салганы— ап. рель Пленумунуң улуг ужурдузазы чогум-на ында. СЭКП-нин XXVII съездизинге ол угаазылал бодунуң долу илергейлелин алган. Амгы байдалдарда кажан кижи төрелгетениң алыс бодунуң догуиаашкыны өлүмүн айыылының алаанда, капитализм биле социализмниң аразында удур туржуушкунуң үезинде турда, үүле тайбың чарыштың ёзузунга ол эртип болур.

Бо принципиалдыг чугула түннелге даянгаш, съезд делегейниң боттуг үүлдеринге хамаарыштыр партияның делегей стратегиязын ажылдап кылган. Ындыг-ла үр эвес үе эрткен, ынчалза-даа партия шын угланыышкынны шилип алган, ол бөгүн безин билдингир апарган, эштер. Айыл чок чорукту хандырары ам шериг-ниң эвес, а политиктиг сорулга апарганы-биле даштыкы политиканың айтырыгларын, хамыктың мурнунда чаа ёзу-биле көөрүн негеп турар: бир эвес өске күрүнелер боттарын айыыл адаанда кылдыр билип турар болза, айыыл чок чорукту бодунга магадылап черле болбас. Өске орук чок. Делегей ареназында болунуң бүгү ажылын бистің партиявыс ону барымдаалап чорудуп турар.

Бистер съезд сөөлүнде хөй үүлдер чедип алган бис бе? Анаа харыы ындыг-ла белеи эвес.

Ядролуг дайынның айыылы боттуг хевээр артып, боо-чепсекти эндере бүдүрери үргүлчүлеп турар. Ынчалза-даа маная бүгү-ле чүве дүрген болгаш дораан өскерли бээр деп кордаар болза кенен болур ийик. Совет Эвилелиниң, социализм чурттарының идепкейлиг, кызымак чорудуп турар тайбыңның шугумунга чамдыкта агрессчи хөөн, шериг-стратегтиг дең чорукту үргедээринче, дайынга белеткелче угланган өске шугум удур туруп турар. Ол дээрге, империализмниң, реакцияның политиказы-дыр. Ол дээрге, күрүнелер аразынга чугаа кылырын күзевес болгаш ооң коргуп турар, бодунуң бодалдарының болгаш амыдыралының хевирин өске улустарга үүгле чыгаптарын-на бодай бээр, кижи төрелгетениң салым-чолун айыылга таварыштырыптарынга белен кижилериниң политиказы-дыр.

Ийе, эштер, тайбың дээш демисел херек кырында аар, каржы-дошкун, кызымак-даа, болгаш шинтпирлер хүлээп алырда чайгылыш чок-даа, харысалгалыг-даа чорукту иегей бээр демисел болур. Ону чедип ап болур болгаш ону чедип алыр херек деп санавышаан, партия ындыг демиселге белен. Совет Эвилелиниң делегей херектериниде туружунуң мөзү-шынар болгаш гуманистиг үндезинери ындыг болуп турар.

Делегей ареназынга бистер сөстер болгаш кыйгырыглар-биле эвес, а тодаргай ажыл-херектер-биле делегей харылзааларына өскерлиишкинни болдуруп ыыдаан бис. Бүгү планетаның тайбыңга ынак күштеринге , деткиттирген ССРЭ-ниң чогум-на идепкейлиг даштыкы политиказы шинтпирлиг үе-чадада миллион-миллион кижилериниң, ооң иштинде политиктериниң психологиязында болуп турар өскерлиишкиннерге, чеченчилип чугаалаарга, ядролуг халаптың айыылынга удур калбаа-биле шаап халдаарынга баштайгы белеткелди тургузуп алырынга арганы берип турар.

Бо үүл, эштер, баштайгы тодаргай түннелдерни берген. Бо боо-чепсекти 2000 чылга чедир Чер кырындан чайладып кааптар талазы-биле тодаргай программаны бо чылдың январь 15-те Совет Эвилелиниң идип үндүргениниң соонда ядролуг чепсекти узуткаары дээш демисел шынар талазы-биле чаа, практиктиг байдалче шилчий берген. Ядролуг чазылдырыышкыннарга бир чыл ажыг үе дургузунда күштүг болуп турар совет мораториийнин ужур-дузазын болгаш үнезин деткип көөрү калбарып турар. Күрүнелер аразынга бүзүрежилгени быжыглаарынга, делегей практиказынга күштү ажыглаваазының азы күш-биле кыжанмазының принципин бадыткаарынга бурунгаар бир базымны кылыр арга Стокгольма чедип алдынган. Бүзүрежилгени чедип алырынга чугула черии Венага болуп эрткен МАГАТЭ конференциязы ойнаан. Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелериниң төлөлекчилериниң үүгле чаа ажыттынган ужуражыышкыны бо эргежок чугула чорудулганы оон ынай бөтүү-биле бурунгаар шимчедип болур дээрзиниге идегеи болурунуң бүгү үндезиннери бар. Чангыс сөс-биле чугаалааргa, Чөөн чүк биле Барыын үүктүң аразында калбак чугаа кылырының оруктарында дүшкүүрлүг чорукту чымчадырының боттуг аргазының билдингир эвээш эвес демдектери көстүп келгилээн. Бо бодалга хамаарыштыр ССРЭ, чижээ, НАТО биле Варшава Керээзин ангылап турар шугумнун ийи талазынга ядролуг чепсектің бүгү-ле хевирлериниң хостуг черии Европага тургузар дугайында ГСЧП-ниң болгаш ГСДП-ниң кады кылган саналын принципиалдыг чугула ужур-дузалыг деп санап турар.

Совет Эвилели массалыг узуткаашкынның чепсээн чок кылырының боттуг планнарын, анаа боо-чепсекти ыяап-ла кызырарын, делегейниң дүшкүүрлүг чоруунун үүүп турар черлерин узуткаарын күрүнелер аразында харылзааларны хөй-хөй чөрүлдээлиг азы маргылдаалыг айтырыгларын шинтпирлээрин анаа-ла ядип үндүрбээн. Совет Эвилели ооң инициативазының барык шуптузун күрүне ажылдакчыларының аразында, хөй-ниити болгаш политиктиг бөлүктериниң чугаалажыышкыныларының азы чугаа солчулгазының үүлү болурун чедип алган.

Бо талазын ап көөр болза, М. С. Горбачев биле Р. Рейганның Рейкьявикке ужуражыышкыны улуг болуушкун болган. Ол ССРЭ-ниң инициативазы-биле болган. Ол базым шын болгаш чогуур үезинде болдунган. Ол делегей херектеринге идепкейлиг болгаш бодун туттунуп билир чоруктуң чугулазын, тургустунуп турар өйү келген айтырыгларны шинтпирлээринге чаа аргаларны шудургу дилеп тыварының эргежок чугулазын, ону тыварынга ийги чергелиг бүгү үүлдерден ойталаарының чугулазын онзалап көргүскен.

Рейкьявикке ужуражыышкын кым чүү күзеп турарын бүгү делегейге көргүспүшаан, ядролуг чепсектиг ийи улуг күрүнениң политиказын хынаан хевирлиг ындыг үүл болган. Ядролуг курлавырларның деннештирилгелиг улуг кызырылгазының, а ооң соонда кыска хуусаада оларны узуткаарының дидим болгаш шуут боттуг планнарын Совет Эвилели саналдаан. Каттышкан Штаттар оруктун үүгле чартының эртер хамаанчок, безин чадаарда турган туружундан шимчей албазын көргүскен.

Олар чангыс сорулганы — «стратегтиг камгалал инициативазы» (СКИ) дээр «сылдыстар дайынының» калчаалыг телевилелии, милитаризмниң мөөнеттингеи илерели болур үүлдү камгалап арттырарын ораллдашкан. Өскээр чугаалаарга, кайы-даа чуртка удур халдаашкынның чепсээ болур өлүмнүг боо-чепсектериң чаа хевирлерин тургузарынга «эргезин», бистің чуртувуска-даа, бүгү кижи төрелгетенге-даа кыжанырының «эргезин» камгалап турган. Ынчангаш Рейкьявикке ужуражыышкын АКШ-тың удуртукчуларының шериг талазы-биле артык күштүг болуруиче, космосту милитаризастаарынче үүткүлү боо-чепсекти өзулуг-ла дүжүреринче орукка кол моондак болу бергеиин бадыткаан.

Ол ужуражыышкын өске бир үүү-ү база көргүскен: ядролуг боо-чепсектерни дүжүреринге чедирер дугуржулгалар чедип алдынын болур. Ядролуг боо-чепсек чок тайбың делегей дээш демисел чаа, улам бедик чадаже көдүрүлген, ынчангаш ам бүгү угланыышкынар-биле тайбың шаап халдаашкынны улам идепкейлиг чорудары эргежок чугула.

СКИ-ге удурланыштыр Совет Эвилели космос делгемиерни тайбың шингээдириниң талазы-биле улустар аразынын кады ажылдажылгазының дугайында саналдарны көдүрүп үндүрген. Бо санал барын үүкте ажыл чок чоруктуң байдалдарында кижилерге ажыл тып бээринге, космоскада, ол ышкаш черге-даа эң чаа технологияларны ажылдап кылырынга болгаш ажыглаарынга улуг аргаларны берип турар.

Дайынның болгаш тайбының айтырыгларынга совет-америк харылзааларның байдалындан бөгүн дыка хөй үүлдер хамааржыр. Төөгү ынчаар чаяаган. Шак ындыг бодал-биле оларны хамыктың мурнунда бистің чуртувус ынчаар көрүп турар, Рейкьявикке ССРЭ-ниң көдүрүп үндүргеии платформага үндезилээш дээли деңнелге болган ажылхеректи чугаалажыышкынларны эргежок чугула хереглеп болгаш деткимче кылдыр санавышаан, айтырыгларның айтырыы: ядролуг кыжанышкынны кезээ мөңгеде чок кылыры ...тпирлээринге бурунгаарлаашкын деп санап турар.

Ынчалза-даа бодувустуң даштыкы политикавысты совет-америк харылзаалар-биле холбаарын оралдашпайн турар бис. Ону кылбайн-даа турар бис. Бистің угланыышкынывыс — бүгү чурттар-биле бүгү-ле адырларга санал-онал солчуру болгаш кады ажылдажылга. Хамыктың мурнунда делегейниң айыыл чок чоруунун бүгүдеи хаара туткан системазын тургузарынга хамаарышкан. Ынчалза-даа бир эвес делегей нинтилежилгези амгы делегейниң бүгү боттуг чоруун үүлээп көөр кылдыр өөренип аптар үүве болза, ындыг система бүгү талазы-биле кымга-даа тааржыр болгаш чөптүг боон болур.

Оларның баштайгызы болгаш эң-не хажыдыл болбазы: тайбың кижи төрелгетениң дээли эртинези, харын-даа өртемчейге ооң дириг артарының эргежок чугула негелдези болу бергеи. Ынчалзажок ол болза боттанын болгу дег өске үүлдер кудургайлап бады барганы ол эвес-тир. Харыдаа хосталга, хамаарышпас чорук, демократиягa эргелерни ,ысказы-биле чугаалаарга, социал дешилгере эргени хүлээп көөрү ядролуг чепсектен арылган тайбың ёзулуг-ла айыыл чок, чөптүг болгаш демократтыг болу бээриниң ыяап-ла магадылалын тургузуп турар.

СЭКП коммунистиг шимчээшкининиң, бүгү-ле чөөн үзелдиг, демократтыг күштериниң чардынмас кезээ боон келген болгаш кезээде артардаа. ССРЭ дайынга удур, делегей ареназынга политиктиг болгаш экономиктиг айыыл чок чоруктун быжыг чөленгиижин тургузар дээш демисежип турар дешилгелиг, демократтыг күрүнелериниң талазынга турган-даа база кезээде артардаа. Ол дээрге, Октябрьның өндүр улуг чаңчылдары-дыр, ону кажан-даа өскертпес бис!

Делегейниң революстуг чаартылгазының чорудулгазынга күчүлүг дүргедээшкинни бергеш, Октябрь ындыг чаартылганың хөй хевирлиг оруктарының болгаш аргаларының перспективазын ажыткан. Бистің хүннеривисте дөнейлешкек социал-политикалыг сорулганы онзагай хевирлиг шинтпирлээриниң дыка хөй аргаларының тыптырынга ол чедирип келген. Ол база ацгы-ангы нинтилел күштериниң, угланыышкынының, шимчээшкининериниң аразында эп-сеткил каттыштырылгазының, чугаалажыышкынның болгаш кады ажылдажылгазының үениң негелделеринге дүгжүп турар хевирлерин ... мурнундагызындан-даа артык күженишкиниг өөренирин негеп турар боттуг үүл-дүр.

Эвилели болунуң даштыкы политиказының бир кол чугула сорулгазын — социалистиг кады ажылдажылганы быжыглаарын, социалистиг бүгү чурттар-биле харылзааларының болгаш деминг хөделишкиннериниң хөгжүлдезин чогум-на ындыг туруш-биле көрүп турар. Бистің эчис сорулгаларывыс нинти, колдуунда-ла социал-экономиктиг хөгжүлдеин дүргедирин-биле холбашкан ол-ла айтырыглар болур. Ынчангаш бистің партияларывыстың аразынга тодаргай арга-дужулга солчулгазы, делегей ареназынга дугуржулгалыг ажыл-чорудулгазы оиза ужур-дузалыг боон турар. Ажы-дүңмалышкы партияларның удуртукчуларын ажылчын ужуражыышкыннары ооң эң чугула кезээ апарган.

XXVII съездизиниң соонда ол ажыл улам калбарып, улам шапкынчаан. Социалистиг чурттарның аразында харылзааларның байдалы мурнукузундан ажык, хостуг шөлээн апарган. Даштыкы экономиктиг кады ажылдажылганың, бүдүрүлгеин специализастаарын болгаш кооперастаарын ханыладырының, социалистиг чурттарның бүдүрүлгелериниң дорт харылзааларын быжыглаарының чаа хевирлериниң дилээшкиннерин тып турар. Хамаатылар, күш-ажылчы коллективтер аразында янзы-бүрү харылзаалар калбарып, акыдуцма күрүнелериң улам хөөлөп, улустарының аразында найырал ... кады ажылдажылга калбарып турар. Ол бистің шуптувуска ажыктыг, а кол үүве — бистің нинти хереэвис тайбыңга болгаш социализмге ооң ажыктыг боон ...

Социалистиг чурттарның делегей харылзааларында нарын, ...ырымча чок, харындаа шинтпирлээр ужурлуг айтырыглар бар. Ынчалзажок оларны ажып эртер дээш бот-боттары кады ажылдаар чүткүлү ...дузу-биле өскен. Совет-кыдат харылзааларын экижээни бо дугайын бүзүрелдиг херечилеп турар. Социалистиг улуг ийи күрүнелериниң аразында ... ларны ... эргеге, бот-боттарын хүндүлежириниге болгаш ... хожа-хелбээ чорукка үндезилээш, улам ыңай экижидериниң база чогумчалыг хөгжүдериниң эргежок чугулазын болгаш соңгаарладыышкын чогун СЭКП барымдаалап турар.

Идеийлиг чидиг демисел чокка, кижи төрелгетениң эрткен, амгы болгаш келир үезинин дугайында бодалдарының маргыжыышкыны чокка социал дешилге дээш делегей ареназынга демисел болдунмас. Бо дээрге база боттуг үүл-дүр.

Янзы-бүрү нинтилел тургузуглуг чурттарның аразынга харылзааларны хөгжүдеринге идеологтуг демисел мооидак болбазын дээш, янзы-бүрү хевирлиг, ынчалзажок туруш холбаалыг делегейге чаагай кожа-хелбээ чорукту болгаш кады ажылдажылганы бадыткаарынга ол демисел угаан-бодалдың үнелиг үүлдериниң ак сеткилдиг чарыжының чогумчалыг кезии болзун дээш Совет Эвилели туржып турар. Ынчалзажок кижилериниң, улустарының, күрүнелериниң аразынга өөзөннежилгени өөскүдер пропагандага удур бис. Идеологтуг демиселди ядро-космостуг үеде идеологтуг үргедээшкиннер-биле болгаш «ыдыктыг походтар-биле» солууру тайбыңның салым-чолунга шыңгыы кыжанышкын болур.

Ындыг турбуже, чаржынчыг, ажыы-биле дайынзырак, а ынчангаш кедергей айыылдыг антикоммунизмни өөскүдерин Барыын үүкте уламчылап турар кижилер идеологтуг демиселин чогум-на шак ынчаар солуп турар. Социализм чурттарының дугайында эң-не бужар нүүлдээшкиниң дузазы-биле коммунизмни «соксадырын» олар оралдажып турар. «Бай Барыын үүктүң ... сөгүүрүп, ... чоруктун ... зин кижилерге, албадаарын, оларның сагыш-сеткилин төөредирин, угаан-бодалын, хосталга дээш, ёзулуг культурлуг үнелиг үүлдер дээш, буянныг идеалдар дээш демиселче тура-соруун божаннадырын олар ораллажып турар.

Кижиниң эргелерин болгаш хосталгаларын камгалаар деп чылдак-биле Барыын үүк пропагандазының калбартканы калчаалыг кампанияларның утказы ындыг болуп турар. Камгалаары херек кырында чугула болуп турар боттарында эвес, а бисте, Совет Эвилелинде, акы-дүңма өске-даа чурттарда «камгалаар» дижип турарлар. Мөлүүлгеден, политиктиг болгаш шажын-үүлүлге чылдактарының талазы-биле эрге-чагыргаларның күчүлээшкиннериниден, күрүне ...ниден, угаан-бодал сандарадыышкынындан, расизмден, сионизмден, болгаш антисемитизмден херек кырында камгалаары чугула. А кол үүл — кижиниң аалдарын болгаш төлө... чоруун таптай базын, айыыл чок чоруккa болгаш даартагы хүүнге, тайбыңга ооң бүзүрелин өөрүп турар эң-не кижизиг эвес капиталистиг нинтилелден камгалаары, хостаары-дыр.

Келир үеже бистің оруувус чиик эвес, нарын үүлдер болгаш айтырыглар эвээш эвес. Ынчалзажок шилип алган оруувус-биле, Октябрьның оруу-биле шинтпирлиг болгаш бүзүрелдиг бурунгаарлап бар чоруур бис. Делегейниң биске илегелин божаниадырынче угланган «совет дайын кыжанышкынының» дугайы дээр антикоммунистиг хоозун чулчуруушкуну бистің социал-экономиктиг планнарывыс, делегейге бистің угланыышкынывыс кандыг-даа сөстерден артык бүрүү шаап турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айытканы совет камгалал шериг доктриназы ону база шак ынчаар бурууу шаап турар. Ол до

Янзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

КЫМГА-ДАА СОЛУН КЫЛДЫР

Культура ажылдакчылары боттарының күжү-биле «Колос» Культура бажыңын эде дерип алган. Амгы үеним негелдезинге дүгжүп турар чаа танцылаар зал хоорайның аныяктарының эргезинче байырлал бүдүүзүнде киргеи.

Оны чаа аппаратура-биле дерээн, чырык музыказын кылган. Танцы сезонунун ажылыышкынының соон дарый, борта Культура бажыңының хөгжүм-ыры ансамблиниң, хооркуускомнуң культура кылдызының агитбригадазының концерти болур.

«Колоста» ургуларын чурулга школазының «ургулдарының чураан чүүктавының «Бистин Октябрь» деп делгелгезин ажылар. Школаның директоры Г. С. Феоктистова-биле ужуражыышкын кежээн база эртер. «Подвиг» киноклубтун кинээлри болур. Ол ышкаш эң биче ургларга мульт'фильмнер чыындызын көргүзер.

Культура бажыңына культура университетинин чаа факультеттерин, сонургаа аайы-биле клубтарны, каттыжыышкынарны, белгүмнеерге ажылдар. Харылаан турары дерт, беш дугаар микрорайонларның чурттакчылары-биле тускайлан ажылды күштелдирер талазы-биле хемчегларни ап турар.

«Енисей» Культура бажыңына, ургуларның «Искатель» клубунга, түүйбү заводунуң, даваныла фабриказының, № 3 автобуузурулгениң, харылаа белдириниң кызыл-булуннарына солун кежээлерни организастаар. Бүгү өредилге черлериге, стадионларга, спорт шөлдерилге оюн, танцы, маргылдаа эртиреин планнаан. Дыштанып хуннеде ажыктыг, солун дыштанылгазыне хөй-ниитиниң күжүн мөөнгээр орулалыг. Сөөлгү үеде ниитиниң чеменилге черлери-биле культура ажылдакчылары демнежип алгаш ажылдап турар. «Молодежная» кафе хадыкшылга хунуя. «Улуг-Хем» ресторан амданыг аш-чем хунуя, столоваялар, кулилария магазиннера национал чем делгелгелерин организастаар. Эң ылаңгыя өг-булениң хөрээжеэлериниң үезин камнап, дыштанырыга хөй үеним бо хемчеглер бээрин ургаажок. Кымга-даа солун кылдыр ажылдаарын бистен үе негеп турар.

М. БУЯНОВА.

хооркуускомнуң культура килдизинин эргелекчизи.

ХӨГЛҮГ ЧАШТАР

Октябрь байырлалыга турасказаткан чаңчыл болган утрениих хоорайның чаа салыктерининн бирээзи № 24 ясли-садка болган. Ында бо чылын бир дугаар алды харлыглар өреним эгелээн.

Олар-биле кады келир чылын парта артынга олурар белүктүн ургулары Ленин Октябрь партия дугайында ыры-шулуктерни күүсеткен. Бирги классчылар Таня Козловская, Юлия Ким, Виталя болгаш Оксана Асабиниев, улуг болуктен Лора Батурина болгаш өске-даа ургулар шулуктерни өткүт, тода номчаан.

Тоолдардан сценажыткан көргүзүүлерни, солун оюнарны ургулар көргүскеп. Ургулар зонтиктер-биле танцылаан.

Ургуларга-даа, келген аза-нелерге-даа хөглүг болган. Залды дерип каастап, утка-шыныглыг номерларны, ниити ыры белгелеринге сөлүк эргелекчизи Г. И. Иванова башкы О. В. Зайцева кижиздикли [illegible] О. М. Кренос, чогум- ургуткчузу Т. П. Батурина оларның хымык ажылдаанын [illegible]

Бистин корр.

ОКТЯБРЬ БҮДҮҮЗҮНДЕ ОН ҮШ ОДУРУГ

Ленин ам чүүү кылырын бодап тура, эрткен үеже хая көрүүр чораан. Революцияның эзлчеглиг сорулгалары, партияның ажыл-керектери — чеднишкиниер болгаш аштырыышкынар, күштериниң каттыжыышкыны болгаш ангыланыышкыны аңаа оожургал бербейн, негелдеин салгаш туруптарга, ынчан ол бижиттинер дээш демир-үжүүн дораан сегирип аар турган. Орус революсчу шимээшкининиң үе-чаңдаларын тодарадып, оон дараазында базымнарын бодап, 1905 чылдың дуржулгазын келир революсчу тулчуушкуннарга ажыглаарын өөренип келген.

Он чеди чыллың чайынын төөчүү, күстүң эгезинде Париж коммуназының дуржулгазынче кичээнгейин салган. Ол дугайында оон мурнуила-даа хөй бодап турганы билдингир. «Эртениң-не хамыкты мурнай швейцар аянга таарыштыр кылган эргижээн чүүрүн эде-хере тыртып алырын эти-ле уттун кааптар орус революционер баррикадалар деминеллиниң дугайында, халдаарының аргаларының дугайында дүүн-не номчуп турган номун алгаш, соңга чанында олуруп чаңчыккан столунга баар, калчаа берген бажында эвээш саинныг баш дуктерин өөренген аяны-биле суйбагылаан, номчулгаже дүлүне бээриниң херечизи болганын» эмиграцияның баштайгы чылдарында-ла Женева библиотеказының бир албан-хаакчызы Владимир Ильич дугайында сактыышкынын Крупская ынчаар бижээн. Ол ам Разливке, Гельсингфорска, Выборга ажылдап тура, эң-не чоокку үеде болгаш дарый кылыр ужурлуг ажыл — пролетаржы социалистиг күрүнеин тургузары дээрзинге бүзүрел, билип турган. Социалистиг революцияның күрүнеге хамаарылгазы «чүгле херек кырында политиктиг эвес, а хүннүң эң чугула айтырыы» деп, ол бижээн.

«Күрүне болгаш революция» деп номнуң баштайгы тиражы он сес чылда, кажан ында чугаалаттынган негелдеер ажылчын болгаш тараачын-чазактың ажыл-чорудулгазынга, Совет эрге-чагырганың политиказынга боттаны берген үеде, чырыкче парлаттынын үнген. Ол ажылдың арынаары Ленининиң Октябрь бүдүүзүнде чогаадын кылганы болаалдар, түңнеллер, тодарадыгларның херечилери болуп кезээде артып каар. Чуртту башкарарыбиле холбашкан бирги эзлчегниң эң чугула бүгү айтырыгларын шак ынчаар чаңчыс черге мөөнгеп эккээр бодалды чедип алганын, шак ынчаар тодаргай өөренип көргенин, шак ынчаар ханы шинчилээнин каш-ла борбак одуругларга, чаңгыс арын хире саазынга дөзевилеп бижип үндүрүпкен...

Чүгле тың чаңгыс саазынны — бир арын саазынны Владимир Ильичиниң кажан бижээнин төөгүүлер өөренип эгелээн. Кайгамчык берге үеде — дүне, эртен, хүндүс, база катап дүне — чепсектиг тура халыышкыныңы, шактарында демдеглел бүрүзүн бирээзин өскезинден аңылап турган, деңнеп көрүп шүүштүрбүшаан, Ленин ол одуругларны бижээн. Оларны он үш янзы-бүрү хемчээлдиг одуругларга чарып каан. Чүгле бүдүүзүнделе бижиттинген боон чадавас деп чаңгыс тодаргай чүве ол. Кажан тура халыышкынының тиилелгези чайлаш чок апаарга, Совет эрге-чагырганы чарлаанының бүдүүзүнде, дабаазында чорудулгаларының үеи аразында сырый холбаалыг болуп тутчу берген. Чуртту башкарарының аппаралын организастаарына баштайгы үеде эргежок чугула бүгү чүүлдү демдеглээн эң үнелиг чаңгыс ама саазын.

Бижээнги хол үжүү, баштай көөрге өскелерден ылгашпас одуруглар олар-биле, ленинчи хол үжүү-биле бижиттинген брошюралар, номнар арынаары доллуртунган. Ында үжүк бүрүзү бодалдарның хүжеиишкинин, мөөциеттиген күштүг үзелдің чырыткылыг чалбыыжын болуунда сиңирип алган. Дүргеи бижип турганының хереченин апарган, шала буруингаар яйлеңдир чыткылапкан улугзумаар үжүктер бистерге таныш, эргим. Кажан Владимир Ильичиге бүгү чүве анаа-ла бир бөдүүн ышкаш, шупту тодаргай билдингир турда, болунга азы өскелерге сагындырар дээш саазынлан салдыкпайн, эдиге берген бижип турган. Ылдыг бир бичиишкин үезинде ол ама саазын төрүттүүгеи. Ону ажылдап оргаш, Владимир Ильичиниң аажок далажын бижээни илдең, чүге дээрге хөй-ле сөстерни доктаамал хураңгайлап кызырып турган.

Ам ол хол үжүүнде тывызыксыг чүве чок. Марксизм-ленинизм институдунуң эртемденнери хураңгайлап бижээн сөстерде ат, фамилияларны долузу-биле шинчилеп тыпкаш, ук документини парлалгага белеткээн.

Күрүнеиң революсчу практиказынга, оон төрүттүүгениниң баштайгы хүннеринде ленинчи он үш одуругуун амыдыралга канчаар болганын хайгаарап көөр арганы эртемденнер биске берген.

«УЛЬЯНОВТАРНЫҢ ОГБҮЛЕЗИ» деп номдан.

МОСКВА. Найысылалдың Октябрь шөлүнде В. И. Ленинге турасказаал.
В. ЗУФАРОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТӨӨГҮ КИЖИЗИДЕР

Тывага келгеи орус тараачыннарның чамдызы Өөкке турумчун чурттай берген. 1862 чылда-ла уимон чүдүкчүлер (старообрядчылар) орта турумчун аар дээрге, тус черниң ооннарны чөпшээревейн барган. Ийи чыл хире болгаш келгеннерни олар база хүлээп албаан. Чүгле 1885 чылда Туран хемниң чоогунда чөрлерни ажыглаарын И. Г. Сафьяновка чөпшээреп турган. Туран хоорайның баштайгы бажыңнарының таваа ынчаар салдынган. Чоорту Өөк хемниң уунга чаа бажыңнар кеступ келген. 1886 чылда орта дөртен дөрт кижилиг он өг-бүле турган. Баштайгы чурттакчыларга Иван болгаш Аверьян Худоногов, Константин болгаш Филипп Тутатчиков алышкылар, Никон Черепанов, Кузьма Сумароков болгаш өскелердаа хамааржыр. Ершовтарның, Козловтарның, Кирдеевтерниң, Зайцевтерниң ургуларының ургулары ам-даа Өөкте чурттап турарлар.

Орус тараачыннар тараа тарып, огород өстүрүп турган. Баштайгы өөкчүлер-биле чаа көжүп келгеннер эки чер былаажын, аразында чаргылдажын эгелээн. Революция чылдарында ол демисел улам чидигленген. Усинскиден келгеи башкы, большевик С. К. Беспалов болгаш А. Г. Малышев оларның удуртулгазы-биле маңаа тараачыннарның болгаш солдаттарның депутаттар совуелини турган. Оон даргазынга ол чер чурттуг большевик Т. Е. Власовту соңгаан. Ол Михаил Турков-биле кады дүжүткүр черлерни үлеп эгелээн. Кулактар орта удурланып эгелээн. Власовтарның бажыңының чанында ала-чайгаар болган чыышка кулактарга удур демисежир партизан ротазын организастаан. Орта С. К. Беспалов биле Н. Г. Крюков даза кириштирип турган. Тараачыннар чоорту коллективтиг ажыл-агыйже шилчип эгелээн. 1929 чылда Өөкке чаа ажылның эштежилгезин (ЧАЭ-ни) организасаан. 1932 чылда Тываның баштайгы колхозтарының бирээзи «Искра» колхоз туттунган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының шөлүнден суурнуң эр кижилериниң эвээш кезии чанын келгеннер. Өөк ортумак школазының турасказаал залында маадырларның адын бижээн.

«Искра» колхозту «Салы» совхоз кылдыр эде адаан. Чеден чылдар эгезинде ажылгагы чаагай дүжүттү ажаап ап турган. З. Ч. Козлова зоотехникте турар үеде, уксажыдылга фермазы база турган. Чамдык чылларда көргүзүлер кудулап турган. Ол удуртукчулардан хамааржып — Каш харлыг сен? — дээн.

— Он дөрт — дээн мен.

— Номчуп, бижип билир сен бе? — дээн.

— Чок — деп харылаадым.

Өскүс оол-дур деп, чанында оолдар алгыржы бээрге, Степан Константинович хүлүмзүргүр-биле улуг улуска чугаалаан: «Бо оолдар, ургулар шупту өөренир ужурлуг. Совет эрге-чагырга үезинде олар албан өөренирлер».

Хурад болгаанның эртениде, Беспалов биле Крюков олар контрреволюсчуларның холундан барганнар. Кулактарны Усинскиден болгаш өске-даа черлерден келген хызыл гвардейки отрядтар күжү-биле баскан.

Хамааты дайыны доозулган соонда, өөкчүлер тайбың амыдыралче кирипкеннер. Суурга партия, комсомол үүрлерин тургускан. Коммунистерни Т. Власов баштаан. Аныяктар эзлелличе Саша Кузнецов, Саша Смагин, Фрося Какурдина болгаш өскелер-даа кирип алган. Олар концертторге киржип турганнар. 1923 чылда комсомолчулар улусчу бажыңны тулун алган. Концерт-шин көргүскениниңдеи чыгдынган акшазы-биле олар көжегелерни болгаш өске-даа янзы-бүрү белүүм ажылдарынга херек чүүлдерни садып ап турганнар. Херээжен делегаттар коллективтиг хереглелге сепаратор садып алгаш, оон саарылгазын дүжүт ажаалдазының үезинде ясли организастаарынче киириштирип турган. Тараачыннар чоорту коллективтиг ажыл-агыйже шилчип эгелээн. 1929 чылда Өөкке чаа ажылның эштежилгезин (ЧАЭ-ни) организасаан. 1932 чылда Тываның баштайгы колхозтарының бирээзи «Искра» колхоз туттунган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының шөлүнден суурнуң эр кижилериниң эвээш кезии чанын келгеннер. Өөк ортумак школазының турасказаал залында маадырларның адын бижээн.

«Искра» колхозту «Салы» совхоз кылдыр эде адаан. Чеден чылдар эгезинде ажылгагы чаагай дүжүттү ажаап ап турган. З. Ч. Козлова зоотехникте турар үеде, уксажыдылга фермазы база турган. Чамдык чылларда көргүзүлер кудулап турган. Ол удуртукчулардан хамааржып турган дээрзи билдингир. Сөөлгү чылдарда совхоз мурнакчыларның олурууне кирип, сүттен ажыг чыл планын күүсеткеи. Гектардан 18 центнер дүжүт ажаап алдыгаан. М. И. Сауленко районнуң комбайнерлериниң аразында чарышка бирги черни эзлээн. Мергежилдиг механизаторнуң хөрээн Күш-ажылдың Кызыл Тук болгаш «Хүндүлелдиг Демдээ» орденнер каастап чоруур. Өөкте-даа мурнакчыларны он-оңу-биле адап болур.

Суур өзүп, чаагайжып турар. Чаа бажыңнар, социал-культура болгаш бүдүрүлге объектилери хүн бүрү немежип турар деп болур. Чонуң амыдыралы экижээн. Бегүмгү Өөк суурда бажың бүрүзүнде телевизор, хеп чүүр машина, өске-даа аргула дерекселдер бар. Орус тыва тараачыннарның найыралын амгы салгал уламылап турар.

Өөкчүлер революсчу, күш-ажылчы чаңчылдарга шыдызын көргүзүп турар. Мында төөгүлүг черлер хөй. Школаны ап көрээлицер. Маңаа, Тываның бирги школаларының бирээзинге, Лидия Андреевна Сафьянова башкылап эгелээнин чон сактып чугаалап турар. 1918 чылда Белоцарск хоорайга болган башкыларның бирги съездиниңнің делегады В. Малова борта башкылап турган. 1920 чылдан эгелеп Мария Алексеевна болгаш Василий Григорьевич Янчевецкилер ажылдан турган. Суваглыг чогаалчы В. Ян баштайгы номнарын бо суурга бижип эгелээн. Бо школага чогаалчының «Маторскиден келген куда» деп шиизин салган. Өске-даа оон шиилериниң бирги көрүкчүлери өөкчүлер болган. Кызыл ночилер, хоочун чурттакчылар суурнуң төөгүзүн чыып бижиириге дузалажып турарлар. Төөгү кижизидер. Тывага улус чырыдышкынының хөгжүлдеи бо суурга эгелээн. Ынчангаш төрээн суурнуң эрткен оруун билири, ылаңгыя аныяктарга, өөредилгиг болуру чугаажок.

Т. ВЕРЕЩАГИНА,

республиканың 60 Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң Туранда төөгү-революстуг филиалының эргелекчизи.

ТАЙБЫҢ ҮНҮ

Чырык черге дайын халап чеже болган?
Чылдар өттүр чизелерде бижиттинген:
Он дөрт муңдан беш чүс ажыг санаттынган.
Ораннарга чеже кижи олурткеиил?
Отка-кеске чеже үне өрттегеиил?
О, дадай, сактып кээрге, коргунчуг-дур!
Дайын-халап ооскүдүкчүзү кижи болгай,
Даңзыдан бис ону балаар эргелиг бис!
Чээрби вехте төөгү көрбээн, деңнели чок,
Черге турбаан өлүм оруун эрткен-даа бис.
Амгы халап — ядролуг дайын кыпса,
А богда, ыйба-хүл бооп хайлы бээр бис.
Тиилекчи чок дайын дээрге, алды диптер,
Тин чок дээр-даа сандан үнүп төнери-дир!
Каргыс төре судалчызы Рейгандан
Хайлыг, бужар «сыдыс дайын» чарлаттынган
Кеди чоктар күжүн мөөнээн, кезеннпкен,
Кедергей-ле дүвүреничиг үе-дир бо!
Хиросима атомдан канчан баржык,
Кижилериң атомдан кырылганын уттур бис бе?
Невадада чазылдырыкчы шенекчилер
Негелдеге чүге ун чок артып каарыл?
«Чэлленджер» канчан баржык, согур дүш бе?
Чернобыль чүл, сагындырыг болбас деп бе?
Каддафиниң чуртундува кыжанныгыңы,
Кады-кожа Ливанче халдаашкынының,
Чилиде фашист ёзу-тургузугнуң,
Чижеглел чок өлүрүкчү үүлгедириниң,
Анголаның үргедткен суурларының,
Актыг шын дээн Ортеганың килеңниниң,
Афганистан хувискаалын боостаалаар дээн
Чарлаттынмаан кадыг-дошкун дайынының
Чажыды чүл харылалцар, дээргилер!
Черге, дээрге частыышкынар болдурбайн,
Чээрби вехте дайын одун чайладыр дээн
Совет чурттуң Кыйгырыыга харыынар чүл?
Чогум шынның үнүн дыңнап, боданыңар!
Тайбың үнү — чырык черниң, октаргайның
Тайлын читпес, доктаал билбес Чаңгызы-дыр.
Чаңгы боорда, алыс шыныың, күзелдериң
Чаңгыс эвин, демин каткан Хөгжүмү-дүр.
Хөгжүм боорда, чаңчылдары, үзелдери,
Хөгжүлдези, чүдүлгези, аймак-сөөгү.
Чугаа-сооду, эртем-билим дөмейлешпес,
Чурттары-даа аңгы-башка кижилериң
Каттышканы, билишкени, боданганы
Хайзы баспас күчүзүнүң Марыжы-дыр.

О. СУВАКПИТ, чогаалчы

КӨДЭЭДЕ ТИР

Кур-Чер суур ортумак школазының баазазында шагда-ла октаттынган подвалды боодалга тири кылдыр көдээ Совет күүскомунуң даргазының ботиепкейи-биле эде дерээн. Ону септээрниге аныяктар Н. Ш. Донгак, Т. К. Ооржак, Э. С. Сат олар идепкейлиг киржип, бүрүү-биле дооскан.

Ам суурнуң чурттакчылары, аныяктары база школачылар чыл дургузунда часпас алар талазы-биле боодалга маргылдааларын чорудуп, хостуг үелерин ацаа эрттирип болур. Боодалга спортчу чонуң шериг-патриотчу кижизидилгеге кол черни эзлээр ужурлуг деп партииның XXVII съездиниң шиитпирлериниде айыткан болгай. Ынчангаш Кур-Чер школазының өөреникчилери боодалгага эки көргүзүглерни чедип алырының аргазы бар.

Шак ылыг тирлерни районнуң өске-даа суурларына ажылдары күзенчиг.

Ю. ДРОБАЦКИХ.

Кызыл районнуң ДОСААФ райкомунуң даргазы.

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ, НАЙЫРАЛДЫГ

Кадык камгалалының терминин Л. В. Сизыхтың удуртканы диагностика салбыры Кызылда халдавырлыг аарыглар эмиелгезиниң салбырларының аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп, шилчиир вымпелди быжыыбиле тутпушаан.

Ында медицинаның чээрби ажыг ажылдакчылары кижилериниң кадыы дээш сагыш човангыр ажыллап турар. Бо салбырда он ийи кижи коммунистиг күш-ажылдың шалынчылары. Салбыр коммунистиг күш-ажылдың коллективи. Оларның үре-түүнелдиг эки ажылының бир кол магадылалы—бергежилдиг, ажыл-хереэнге ак сеткилдиг кадрларның ажылдап турарында. Оларның иштинде Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи М. И. Горбунова, эмчи Ч. Х. Иргит, дээди категорияның эмчизи Л. В. Сизых оларның кижилерге сагыш човангыр, эки ажылының дугайында чылыг сөстерни салбырның саналдар дептериндеи иомчуп база болур. Ол ышкаш кадык камгалал шугумунга үжен чыл ажыллап келген улуг эмчи сестразы Т. Г. Кондрашова, дежурный сестра Л. Н. Маркова олар коллективинге болгаш эмнедип турар аарыг кижилерге хүндүткелдиг. Аарыг кижилерге таарымчалыг байдалдарны тургузуп, бээрнинге санитаркаларыңы күш-ажылчы үлүү биле эвес.

«Аар аараш бо эмнелгеге үе үеле эмнедип, сегип үндүм. Ында ажылдакчы бүрүзү кижилериниң кадыы дээш сагыш човангыр-дыр. Эмнелге ажылдакчыларының кижилерге эвилек-эвилек чорүү аарыгның сегиринге дулалаар чорду. Эмчи Л. В. Сизых аарыг кижилер бистерни дыка-ла сагыш човангыр эмнеди. Эмчилерге, санитаркаларга ханызы-биле өөрүп четтирдим» деп, Сүт-Хөлдүң Алдан-Маадыр ортумак школазының башкызы З. Суваң саналдар дептеринге бижээн.

Өөрүп четтиргеиин илеткен ыдыг сөстерни салбырның саналдар дептериниде хөй-биле бижээн. Салбырга республиканың кайы-даа булуңнарындан аарыг кижилер эмнедири-биле келир.

Бо салбырның иштинде бүгү-ле чүве чүрүм-чыскаалдыг, арыг-силиг. Аъш-чеминиң шынары эки. Ол ышкаш санитар бюллетенин билдингир, ханы өткалыг кылдыр үндүрүп турар, ылаңгыя «Витаминнер — кадыкшылдың өңнүктери» деп бюллетеньде янзы-бүрү аъш-чемде кандыг витаминнер барын чуруп турган көргүскени ажыктыг.

Коммунистиг күш-ажылдың бо коллективинде хөй-ниитиниң болгаш күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн үрээр таварылга сөөлгү чылларда болуп көрбээн.

Аарыг кижилерни медицинаның мурнакчы арга-дуржулгазынга даанган, эмнеп турарындан эмнээшкининиң хуусаазы кызырылган. Чижээ, каш чыл бурунгаар ижин-шейңдүүнүң халдавырлыг аарыгларындан аараан кижи 40 ажыг хонук эмнедир турган болгай. Ам 10—12 хонукта оларны сегиди эмнеп каар.

— Медицина ажылдакчыларының дугайында партия болгаш чазак улуг сагыш садын турар. Ылаңгыя оларның шалыңын өстүрер дугайында доктаалды хүлээп алганына өөрүүр бис. Сагыш салыышкына харыы кылдыр улам эки, харысалгалыг ажылдаар, бүгү тала-биле эде тургустуунар ужурлуг бис — деп, салбыр эргелекчизи Л. В. Сизых чугаалаар болду.

К. ХЕРТЕК.

* * *

Ярославль хоорайда ургуларыңы болгаш аныяктарның Горький аттыг киностудиязының болуу «Николай Подвойский» деп уран-чечен фильмни тыртты́рып турар. Экранга бистер Подвойскийни— Октябрьнын боо-чепсектиг тура халыышкынының удуртукчуларының бирээзин, Петроградтың шериг-революстуг комитетиниң даргазын, УССР-ниң шериг болгаш далай херектериниң талазы-биле улус комиссарын көөр бис. Чогум-на маңаа, Ярославльга, студент Николай Подвойский «революцияның солдады» апарган, пролетариаттың митингилериниң болгаш чыскаалдарының организахчызы турган.

Чаа фильминиң сценарийиниң автору — Даль Орлов, режиссер-тургузукчузу — Юрий Борецкий.

ЧУРУКТА: фильмин тыртты́рып турарының үезин. Николай Подвойскийниң ролюнда — артист Владимир Антоник.

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

* * *

ТВ

НОЯБРЬ 7-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 9.05 — «Москваның эртени». Док. телефильм. 9.15 — С. Прокофьев. Альтыга болгаш фортепиаога соната. 9.45 — «Революцияның хрониказы». Док. фильм. 10.15 — Мультфильмнер: «Хартыга дугайында ыр», «Ye, бурунгаар». 10.45 — Скульптор Н. А. Андреевтиң «Ленининазы». 11.00 —«Тайбың дугайында чугаа». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. Совет болгаш америк аныяктарының төлээлери киржир. 12.15 — «Бистиң чалыы назын баштап чораан». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 13.20 — «ССРЭ улустарының ырлары болгаш танцылары». 13.50 — Москва. Кызыл шел. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга турасказаткан шериг парады болгаш ажылчы чоннарының чыскаалы. Төнгенде — Пионерлерниң байырлыг концерти. 16.30 — «В. И. Ленин. Амыдыралының ариынары». «1917 чыл эгелээн». Хөй сериялыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги фильм —«Ыдыг партия бар». 17.35 — «Хөглүг нотажыгаштар». «Чалыы ыраажыларының конкуруза». 18.35 —«Төөгүүнүң өшпес одуруглары». «Балтиканың депутады». Уран-чечен фильм. 20.15 — «Амыдыралга ыр-биле кады». Киноконцерт. 21.00 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга турасказаткан шериг парадының болгаш ажылчы чоннарының чыскаалының дугайында репортаж. 22.15—00.00 — Эстрадалыг программа.

ИПИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Улуг Октябрь». Совет шулукчуларының шулуктери. 8.50 —Москва Кремлиниң комендатуразының оонза үлегерлиг оркестриниң концерти. 9.20 — М. Шолохов. «Аңдаргаи күр чер». Романдан үзүндүлерни РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Каюров номчуур. 9.55 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Мария Биешуиуң концерти.

КЫЗЫЛДАН

10.55 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга турасказаткан Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы. Төнгенде — концерт.

МОСКВАДАН

13.20 — ССРЭ улустарының ырлары болгаш танцылары. 13.50 — Москва. Кызыл шел. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга турасказаткан шериг парады болгаш ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы. Төнгенде — «Чалыы назын хоорайларны тудуп турар». Док. телефильм. 16.50 — ТТ-ниң болгаш БР эстрада-симфония оркестриниң концерти. 17.25 — «Барык-ла үе-чергезиз». Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга турасказаткан Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалының дугайында репортаж.

МОСКВАДАН

19.25 — «Экранның аялгалары». Ленинградтың Күрүнеиң концерт оркестриниң оюну. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Эң-не бичии гном». Мультфильм. 20.20 — Док. телефильм. 21.00 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 69 чыл оюнга турасказаткан шериг парадының болгаш ажылчы чоннарының чыскаалының дугайында репортаж. 22.15—23.55 — ТТ-ниң экранында бир дугаар. «Чырыктың формулазы». Уран-чечен фильм.

АГААР

Республиканга шокар булуттаар. Чагбас. Соңгу чүүкче углай хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаар 18—23 градус соор. Хүндүс 10—15 градус соок.

Кызылга шокар булуттаар. Чагбас. Соңгу чүүкче углай хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаар 20 — 22 градус, хүндүс 0—2 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

НОЯБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Девочка из города» 12.00, «По главной улице с оркестром» 13.30, «Чечерия» (1, 2 сериязы) 15.10, «В стреляющей глуши» 18.00, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Оранжевый дождик» 9.20, 12.20, «Армия трясогузки снова в бою» 10.40, 14.00, «Танцы на крыше» 15.40, «Ошибка резидента» (1, 2 сериязы) 17.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультсборник № 3 12.00, «Проводы невесты» 14.00, 15.50, 17.40, 19.20 шактарда.

ШЫН Редакциянының адрези: 667000. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, тарыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун кедеймин [illegible] 2-32-75 телефонче болгаан.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3394.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01190.